

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Pavla Zejdová

Bakalářská práce

na téma

Vznik, cíle a ohlas družstva
„Osvobozená domácnost Teplice“

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havelková, Ph.D.

Praha 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 12. 11. 2010

.....
podpis

Poděkování

Především bych chtěla poděkovat paní PhDr. Haně Havelkové Ph.D., vedoucí mé práce, která mi nabídla tak zajímavé téma ke zpracování, neboť se dotýká oblasti mého zájmu, což je období minulého režimu u nás a dějiny žen. Dále paní PhDr. Květě Jechové, Csc., která mě nasměrovala k dalšímu bádání a doporučila knihu Moniqui Wortelboer.

Velký dík patří panu Jaroslavu Pejšovi ze Státního okresního archivu v Kolíně za cennou pomoc při hledání klíčových informací k mému tématu, a rovněž paní Růženě Jungbauerové ze Státního okresního archivu v Teplicích.

Také bych chtěla poděkovat panu Pavlu Himlovi, Dr. phil. a panu PhDr. Romanu Zaoralovi za odbornou radu při vyhledávání příslušných archivních fondů.

Obsah

Úvod	4
I. Teoretická část	
1. Stav výzkumu	7
2. Teoretická východiska	
2.1. Domácí práce jako teoretický problém	10
2.2. Zakládání družstva OD	16
2.3. Hodnocení úspěšnosti projektu OD	21
2.4. Historický a lokální kontext vybrané organizace	25
3. Shrnutí základních pozic sekundární literatury	29
II. Analytická část	
1. Metoda sondy	
1.1. Popis metody	31
1.2. Pramenný materiál	32
1.3. Vzorčky	32
1.4. Analýza	33
1.4.1. Přehled diskutovaných témat	33
1.4.2. Cíle a smysl zakládání družstva OD	35
1.4.3. Identifikace problémů OD zevnitř organizace	
.....	41
Závěr	50
Bibliografie a prameny	52
Seznam příloh	56
Přílohy.....	57

Úvod

Za poslední dvě tři desetiletí vzniklo velké množství přínosných studií zabývajících se postavením ženy ve společnosti, takzvanou ženskou zkušeností tohoto světa. Studií odkrývajících opomíjené dějiny žen, jejich aktivní spoluúčast na utváření společenského dění a podoby dnešního světa. Svou prací bych ráda přispěla k obohacení této oblasti badatelského zájmu. Navíc co se týče historického kontextu, mé téma spadá do období minulého režimu u nás, které je dosud málo zmapované, a proto by mohlo být i v tomto směru přínosem.

V následujícím se budu zabývat fungováním státního podniku „Osvobozená domácnost“, ale především také tím, jaké motivy a teoretické koncepce vedly k jeho založení. Zajímaly mě předně ony ideje, které byly jakýmsi hnacím motorem pozdějších činů, jaký smysl a splnění jakých cílů sledovali zakladatelé/ky družstva, později státního podniku, Osvobozená domácnost, o jaká východiska se opírali a jak argumentovali v jeho prospěch. Nepůjde tedy pouze o pouhý popis vzniku a fungování tohoto podniku, ale především o „smysl toho všeho“.

Přestože síť družstev Osvobozené domácnosti byla vedena po celém tehdejším Československu, příslušné fondy k OD se dochovaly pouze ve čtyřech státních archivech ČR, z nichž jsem navštívila Státní okresní archiv v Kolíně a v Teplicích. K bádání jsem zvolila velmi bohatý fond ke Státnímu podniku Osvobozená domácnost Teplice v Soka Teplice. Bude se tedy jednat o sondu, neboť prostudování veškerého dochovaného materiálu týkajícího se družstev OD by bylo velmi časově, ale především finančně náročné. Podnik Osvobozená domácnost Teplice sídlil v Ústeckém kraji, který má svá specifika, a jejich přiblížení je nezbytnou součástí pojednání. K tématu existuje několik článků zabývajících se všeobecným kontextem OD, avšak zdá se, že do dochovaných materiálů přímo o družstvu OD dosud nikdo hlouběji nenahlédl.

Než jsem se pustila do samotného bádání, položila jsem si tuto výzkumnou otázku: *Jaký společenský cíl měla družstva OD (s)plnit, co se jejich zakládáním sledovalo, a zda-li se tento projekt setkal s ohlasem (úspěchem)*. Rovněž jsem si kladla otázku, *do jaké míry tyto snahy souvisely s konceptem emancipace žen* a v souvislosti s tímto, *jestli se služby poskytované OD setkaly se zájmem žen*. A právě to, *zda se tento záměr posílit znaky emancipace setkal s ohlasem žen*, je má centrální otázka. Protože jsem před samotným výzkumem věděla, že tento projekt do značné míry ztroskotal, rozhodla jsem se sledovat příčiny tohoto neúspěchu. *Kde tkvěly podle účastníků příčiny neúspěchu tohoto projektu?*

Protože k této problematice neexistuje ucelená monografie, pro získání odpovědi na výzkumné otázky bylo nutné prostudovat příslušné články k tomuto tématu, které vyšly v různých sbornících věnovaných dějinám 20.století.¹ Ale především provést primární výzkum studiem relevantních materiálů uložených v Národním archivu v Praze, Státním okresním archivu Kolín, Státním okresním archivu Teplice a tematických brožur uložených v Ústavu soudobých dějin Akademie věd ČR, které se týkaly především českého ženského a dělnického hnutí.² Jedná se o klíčový materiál, na kterém budu zkoumat vytyčené otázky.

Vzhledem ke skutečnosti, že problematika Osvobozené domácnosti zůstává velmi málo prozkoumaná, neboť i v rámci uvedených článků se většinou nejedná o centrální téma, byla cesta k nalezení odpovědí dlouhá. Přesto bych se však bez informací z těchto článků ve svém bádání nedostala dále, neboť mi umožnily vytvořit si určitý obraz o tehdejší době, o stavu ženského hnutí a v tomto smyslu pomoci pochopit důvod vzniku a smysl družstva OD. Ke stavu současného bádání je možno říct, že k tématu OD existují čtyři odborné články, od Evy Uhrové a od historiček Květy Jechové a Dany Musilové. Ve všech případech se však jedná o představení určitých teoretických konceptů či všeobecných informací o OD, nikoliv o prostudování pramenného materiálu³ a prezentaci výsledků bádání. Právě zde by se mohl ukázat přínos mé práce, neboť představím především poznatky vyplývající z dochovaného materiálu uloženého v archivech.

Jako analytickou metodu při zkoumání archivního materiálu jsem zvolila tzv. metodu sondy (či reprezentativního výběru), jak ji prezentuje Karel Kubiš v publikaci Úvod do studia dějepisu.⁴ Jedná se o tzv. vertikální typ metody, sonda mi umožňuje udělat jakýsi předvýzkum, na který mohou navázat další badatelé/ky. Pracovala jsem s výběrovým souborem, který mi pomohl poukázat na určité jevy, fenomény. Sledovala jsem vazbu mezi výsledky sondy a orientací výzkumu; sdělení, která se mi zdála z hlediska otázek

¹ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost*, in: O. TŮMA – T. VILÍMEK (eds.), *Historik v soudobých dějinách*, ÚSD AV ČR, Praha 2008, s.58-73; Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí 1945 – 1948. Naděje a zklamání*, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, Praha 2005, s. 339-345; Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948*, in: Z. KÁRNÍK – M. KOPEČEK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR. KSČ a radikální socialismus v Československu 1918-1989*, ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, svazek IV; Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci. Postavení žen v české společnosti 20.století. Pokus o vymezení problému*, in: O. TŮMA – T. VILÍMEK (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945. Česká společnost po roce 1945*, svazek 5, ÚSD AV ČR, v.v.i., Praha 2008, s. 69-129.

² (KSČ) *Osnovy politického školení (oddíl) 24, Hnutí žen*, Ústřední výbor komunistické strany Československa, Praha 1946.

³ Mám na mysli dochované fondy, které se týkají přímo družstva OD. Květa Jechová čerpala především z materiálu uloženého v Národním archivu ve složce Ministerstva práce a sociální péče, kterou jsem taktéž prostudovala.

⁴ Karel KUBIŠ, *Metoda sondy (Reprezentativní výběr)*, in: Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha 1985, s. 228-233.

genderového hlediska emancipace žen podstatná, nebo naopak nepodstatná. Z archivních materiálů jsem tedy vybírala informace odpovídající mé výzkumné otázce. Dílčí znak představoval vztah mezi poskytováním služeb a zájmem („nabídka – poptávka“), zároveň jsem, co se týče nabídky, sledovala, jakým ideologickým, vyšším, cílem články vládnu.

Dle mého názoru nebyla tato oblast ještě dostatečně probádaná, z mnohých dokumentů z doby kolem 2. poloviny 20. století vidíme ženy v továrnách, jeřábnice, traktoristky, ale mnoho nevíme o praktických dopadech těchto změn, o tom, že tu byly koncepty, které tomuto předcházely, návrhy, jak zlepšit „úděl“ žen, jejich postavení, dosáhnout rovnoprávnosti žen s muži. To vše se nemuselo dít pouze v duchu komunistické propagandy. Zdá se však, jakoby tyto snahy byly, právě kvůli spojování s komunismem, po listopadu 89 zdiskreditovány. To se jasně ukázalo v devadesátých letech, kdy mnohé české ženy (i feministky) odmítaly americké feministické koncepty, s odůvodněním, že u nás byla situace jiná – v Československu si ženy nemusely vydobýt rovnoprávné postavení, bylo jim „diktováno shora“. Domnívám se, že má práce by mohla přinést do této oblasti hlubší vhled.

I. Teoretická část

1. Stav výzkumu

Jak jsem již zmínila v úvodu práce, k tématu „Osvobozená domácnost“ neexistuje ucelená monografie, pouze dílčí články v odborných sbornících z posledních pěti let a ani těch není příliš mnoho. Zdá se tedy, že zájem historiků o toto téma není velký a nejspíš ani nepřekvapí, že o „Osvobozené domácnosti“ píší zatím pouze ženy – historičky, a to především v souvislosti s emancipací žen, jejich postavením ve společnosti a zejména českým ženským hnutím. Není pochyb, že vlna tohoto, byť malého, zájmu, souvisí s rozvíjejícím se oborem *gender studies* a (oproti Západu opožděnými) snahami odkrývat opomíjené „dějiny žen“⁵.

Jediným článkem, který přímo nese název „Osvobozená domácnost“, je od Květy Jechové a vyšel roku 2008 ve sborníku *Historik v soudobých dějinách*, vydaném Ústavem soudobých dějin Akademie věd České republiky.⁶ Jechová pojednává o tom, jak se proměňuje pojem „domácnost“, představuje koncepty „osvobození ženy“ v dějinách a rovněž uvádí, kdy a kde se začaly objevovat informace o službách Osvobozené domácnosti. Nabízí pohled do procesu, který měl uvést toto družstvo v chod, ukazuje, jak se snižoval počet žen zůstávajících v domácnosti, neboť začaly více pracovat mimo domov. Konstatuje ale, že OD zůstala „okleštěným projektem“⁷. Několik odstavců věnuje i vlastnímu hodnocení žen, jak se jim podařilo skloubit práci v domácnosti a práci mimo domov. Jechová čerpala mimo jiné z podkladů Ministerstva práce a sociální péče, uložených v Národním archivu, z několika čísel časopisu *Vlasta* z roku 1947, či z měsíčníku sociální demokracie *Svět žen* z roku 1948, ale i sborníku *Žena a populace* z roku 1947, vydaném Radou čs. žen a Ministerstvem zdravotnictví, s předmluvou Milady Horákové.

⁵ *Dějiny žen* se zabývají proměnami ženské role v rodinném a veřejném prostoru a skutečnostmi, které postavení ženy ve světě determinovaly. Na rozdíl od *gender history*, která studuje vzájemné vztahy žen a mužů a v dějinných procesech zjišťuje faktory, které „nadvládu mužů“ zajišťují a udržují. Citováno dle Květy JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci. Postavení žen v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*, in: O. TŮMA - T. VILÍMEK (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945. Česká společnost po roce 1945*, svazek 5, ÚSD AV ČR, v.v.i., Praha 2008 s. 70.

⁶ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost*, in: O. TŮMA – T. VILÍMEK (eds.), *Historik v soudobých dějinách*, ÚSD AV ČR, Praha 2008, s. 58-73.

⁷ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 66.

V rámci článku *Cesta k emancipaci*⁸ se Jechová o Osvobozené domácnosti zmiňuje v podkapitolce o pracovní iniciativě po skončení války a o domácnostech. Cituje návrh MPSP z 16.6.1946 o nutnosti získání žen z domácnosti do pracovního procesu, zavést opatření pro ulehčení práce v domácnosti, u těch úkonů, u kterých je to možné.⁹ V podkapitole o domácnostech uvádí, že by bylo „zajímavé sledovat různé projekty služeb pro domácnost a hledat důvody, proč se alespoň některé z nich neprosadily“.¹⁰ Zmiňuje se i o tom, že v Brně fungovalo centrum Osvobozené domácnosti, které kromě oprav oděvů, praní prádla, péče o děti a úklidu domácností zajišťovalo i vstupenky na kulturní představení.¹¹ Konstatuje, že navzdory nabídkám těchto služeb ženy stále prováděly domácí práce, neboť platit za tyto služby bylo finančně náročné, ale také kvalita mnohdy nebyla valná.¹²

Eva Uhrová v článku o ženském hnutí mezi lety 1945-48¹³ rovněž hovoří o tom, že tu byl zájem Národohospodářské komise o mechanizaci domácnosti a systém péče o děti, jehož zřizovatelem měl být stát. Vyřešením tohoto byl podmíněn vstup žen do výroby a právě tato komise se stala členem družstva Osvobozená domácnost.¹⁴ Již v létě 1945 RČŽ¹⁵ podala žádost na zřízení tzv. úlohových domů, kde by se na zakázku uklízelo, pralo, spravovalo, pečovalo o děti a vařilo ve veřejných jídelnách pro celé rodiny.¹⁶ Komunistky a sociální demokratky toto chtěly řešit založením neziskového družstva Osvobozená domácnost. To bylo skutečně roku 1945 založeno, služby ale měly být poskytovány pouze vlastním členkám družstva. Nakonec zůstalo pouze u prádlen a čistíren a z členské se přešlo na zaměstnaneckou bázi. Prostřednictvím ministerstva sociální péče byly tyto podniky zařazeny do investičního programu dvouletého plánu ve dvaceti městech Čech a Moravy.¹⁷

Článek historičky Dany Musilové se od předchozích liší v tom, že je v něm použito genderové hledisko.¹⁸ Článek pojednává o českém ženském hnutí po druhé světové válce a

⁸ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci. Postavení žen v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*, in: O. TŮMA – T. VILÍMEK (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945. Česká společnost po roce 1945, svazek 5*, ÚSD AV ČR, v.v.i., Praha 2008, s. 69-129.

⁹ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 102.

¹⁰ Tamtéž, s. 126.

¹¹ Tamtéž, s. 126.

¹² Tamtéž, s. 127.

¹³ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948*, in: Z. KÁRNÍK – M. KOPEČEK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR. KSC a radikální socialismus v Československu 1918-1989*, ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, svazek IV, s. 88-112.

¹⁴ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen...*, s. 92.

¹⁵ Rada československých žen.

¹⁶ Eva Uhrová, *Národní fronta žen...*, s. 100.

¹⁷ Tamtéž, s. 100.

¹⁸ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí 1945 – 1948. Naděje a zklamání*, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, Praha 2005, s. 339-345.

jako klíčové koncepty k jeho zkoumání užívá Musilová tzv. modely ženské emancipace. Všechny tyto emancipační modely kladou velký důraz na placenou práci jako klíčový emancipační faktor.¹⁹ Píše o Komisích žen, které si vytkly za cíl přivést ženy do práce, a tuto zaměstnanost žen a jejich veřejnou aktivitu podmiňovaly rozšiřováním služeb, které je zbavily nutnosti vykonávat v dosavadním rozsahu domácí práce. Přesto akce, které pořádaly, byly zaměřeny na typicky ženské činnosti – šití, vyšívání, apod., a jejich snahy se tak střetávaly s přetrvávajícími genderovými stereotypy.²⁰

Všechny zde uvedené články přinášejí stejné zjištění, totiž, že zde byla snaha ulehčit domácí práci ženám, zapojit je do výrobního procesu, tak aby byly osvobozené od otrocké domácí práce a mohly se zapojit do veřejné činnosti. Proto vznikala družstva Osvobozená domácnost. Jak upozorňuje Musilová, nebralo se v úvahu, že by doma mohl zůstat muž (rodičovská dovolená), ale ani to, že domácí práce nemusí být vždy chápána jako ubíjející. Dle Jechové v naší společnosti převažuje hodnotit věci dle jejich užitečnosti, ne podle kvality pro život. Domácí práce je tak vnímaná jako neproduktivní neúčinná činnost, odtud její nízké hodnocení.²¹ Toto konstatování se objevuje i u Musilové.²²

Pro mě je nyní důležité, že zde existovaly jisté předpoklady k založení družstva Osvobozená domácnost již před komunistickým převratem, že sledovaly výše zmíněné cíle a byla zde politická vůle je uskutečnit. Objevují se i zmínky o tom, že ženy příliš těchto služeb nevyužívaly, jak kvůli finanční a časové náročnosti, tak nízké kvalitě služeb. Úspěšnost projektu budu hodnotit v kapitole 2.3. *Hodnocení úspěšnosti projektu OD*. Předtím je však třeba věnovat se blíže problému domácí práce.

¹⁹ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 339.

²⁰ Tamtéž, s. 343.

²¹ Přiblížit zdroje nízkého statusu domácí práce v moderní společnosti se pokusil například Ivo Možný. Ivo MOŽNÝ, *K historicitě současného inferiorního statu domácích prací*, in: Socialistický životní způsob jako sociální realita II, Brno 1984, s.46 – 59. TÝŽ, *Moderní rodina. Mýty a skutečnost*, Brno 1990. Dále pak Monique WORTELBOER, *Domácnost: péče o život*, Hranice: Fabula, 2006.

²² Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 344.

2. Teoretická východiska

2.1. Domácí práce jako teoretický problém

Domácí prací se rozumí neplacená práce vykonávaná v domácnosti, která produkuje služby pro potřeby jejích členů a k zajištění provozu domácnosti.²³ Do tohoto pojmu lze zahrnout řadu reprodukčních činností jako je péče o děti, příprava jídel, nakupování, praní a žehlení prádla, úklid, organizace rodinného rozpočtu, plánování, koordinaci domácích činností, ale v širším smyslu i emocionální podporu ostatních členů rodiny.²⁴ Dle Chaloupkové se však domácí práce v mnoha výzkumech vymezuje pouze jako rutinní, nejčastěji vykonávané domácí činnosti, které vyžadují nejvíce času, jsou nejméně volitelné a lze je těžko odložit na později.²⁵

Chaloupková ukazuje tři skupiny přístupů, které se používají v sociologii při zkoumání dělby práce v domácnosti. První dvě skupiny se soustředí na rozdělení domácí práce v rámci mikrosystému rodiny. Jedná se o přístup, který vysvětluje tuto dělbu práce na základě ekonomických principů. Druhá skupina přístupů se pak soustřeďuje na symbolické aspekty rozdělení domácí práce, které mají funkci potvrzovat genderovou identitu. Třetí skupina přístupů pak poukazuje na to, že rozdělení domácí práce je nutno chápat v širších kontextech, a to ekonomickém, sociálním a sociálně-politickém, neboť ty podstatným způsobem určují pozici ženy a muže v rámci rodiny.²⁶ Sem lze zařadit například ze socialistického feminismu vycházející model ekonomické závislosti, který tuto dělbu práce v domácnosti zasazuje právě do genderových a třídních nerovností a za základ dělby domácí práce v rodině považuje směnu výkonu domácí práce za ekonomickou podporu.²⁷

Domácí práce se klade do protikladu k *práci mimo domov*, která se v naší společnosti hodnotí jako významnější. Toto striktní oddělení domácí a veřejné sféry má svůj historický původ. Za základní jednotku dnešní moderní společnosti se považuje rodina, ale v tradiční společnosti jí byla domácnost. Domácnost byla základní výrobní jednotkou.²⁸ Byla hospodářsky soběstačná, měla sociální funkce, kromě pokrevních příbuzných v ní žili i nepříbuzní sloužící. Na domácnostech spočívala veškerá tíha sociální reprodukce, proto

²³ Dle článku Jana CHALOUPKOVÁ, *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti*, Sociologický časopis, 2005, ročník 41, č. 1, s. 2. Dostupný na: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/8f650144ca32d413310a694afcdbf715dfddc8f6_540_13chaloupkova18.pdf .

²⁴ Jana CHALOUPKOVÁ, *Faktory...*, s. 2.

²⁵ Tamtéž, s. 3.

²⁶ Tamtéž, s. 3.

²⁷ Tamtéž, s. 3.

²⁸ Jan KELLER, *Nedomyšlená společnost*, Brno: Doplněk, 1992, s. 45.

musela být stabilní a pevně organizovaná. Dělna práce a povinností v ní probíhala po ose muž-žena.²⁹

Moderní společnost se také mimo jiné vyznačuje tím, že se domov stal spíše místem spotřeby než výroby. Lidé jsou zaměstnání mimo domov, dostávají mzdu, za kterou si výrobky koupí a spotřebují. Podle Oakleyové vznikla práce v domácnosti ve své současné podobě právě v důsledku oddělení domova a pracoviště.³⁰ Práce v domácnosti se stala „neviditelnou“, protože „skutečná práce“ byla stále více definována jako ta, za kterou se přímo vyplácí mzda. Přesto má však neplacená domácí práce velký ekonomický význam, neboť podle odhadů vytváří 25 až 40 procent bohatství vznikajícího v průmyslových zemích.³¹

Domácí sféra byla přisouzena ženám. V jejím rámci obstarávaly vše, co bylo třeba, vařily, praly, šily, hospodařily. V tradičních společnostech měly ženy v jejím rámci díky svému podílu na výrobním procesu mnohdy značný vliv, mívaly často na starosti účty a vdovy běžně vlastnily a vedly rodinný podnik.³² To se změnilo právě s rozvojem moderního průmyslu, který oddělil pracoviště od domova. Zatímco zpočátku zaměstnavatel s přijutím muže přijal i jeho ženu a děti například jako služebnictvo, nakonec se uplatnil model, kdy muž odchází do práce a žena zůstává v domácnosti. Žena tak začala být spojována s ideálem „domácího krbu“.³³ Jejich zátěž však byla různá podle společenských vrstev. Bohaté ženy měly k dispozici služebné a chůvy, zatímco chudé nesly dvojí břemeno, vykonávat domácí práce a přitom si hledat námezdní práci, protože manželův příjem nestačil.³⁴ Zaměstnanost žen postupně stoupala, především za první a druhé světové války. Dnes ve většině evropských zemí pracuje mimo domov 35 až 60 procent žen ve věku od 16 do 60 let. Stále je však jejich zaměstnanost nižší než u mužů.³⁵

Přestože se v naší společnosti vnímá práce „ženy v domácnosti“ jako něco, na čem není nic těžkého, co nevyžaduje příliš energie a síly, existují výzkumy, které tuto představu zpochybňují. Je pravda, že s příchodem vynálezů a přístrojů přišlo taktéž ulehčení některých činností v domácnosti. Jak uvádí Giddens³⁶, podle výzkumů provedených jedním americkým výrobcem praček, jenž se pokusil zhodnotit náročnost praní v 19. století, „bylo velké prádlo

²⁹ Tamtéž, s. 49.

³⁰ Ann Oakley, *The Sociology of Housework*, Oxford: Martin Robertson, 1974. Dle Anthony GIDDENS, *Sociologie*, Praha: Argo, 1999, s. 325.

³¹ Anthony GIDDENS, *Sociologie*, Praha: Argo, 1999, s. 325 – 326.

³² Tamtéž, s. 319.

³³ Tamtéž, s. 320.

³⁴ Tamtéž, s. 320.

³⁵ Tamtéž, s. 320.

³⁶ Anthony GIDDENS, *Sociologie...*, s. 325.

*právě tak vyčerpávající, jako když s plným nasazením plavete pět kilometrů prsa; vezmeme-li v úvahu typ pohybů a mokré prostředí, vyšlo to skoro úplně nastejno“.*³⁷ Náročné úkoly, jako přinášení vody ze studně, její ohřívání, „velké prádlo“, nošení dříví a jiné skutečně zmizely, respektive byly ulehčeny.³⁸ Ale množství času, které ženy působící „pouze“ v domácnosti, tráví domácí prací, zůstává už půl století vcelku stejné. Technika ulehčila těžší práce, ale na jejich místo přišly nové úkoly, neboť se zvýšil objem času věnovaného péči o děti, nákupům i vaření.³⁹ Dnešní zaměstnané ženy tak nesou dvojitý břímě.

„Uvěznění“ ženy v domácnosti se stalo předmětem mnohých kritik, a to v souvislosti s „osvobozením“ žen, jejich emancipací.

„Domácnost – ano, buď posvěcena a svatá, ale k tomu je především třeba, aby žena nebyla domácím otrokem.“ (T.G. Masaryk)⁴⁰

„Žena zůstane domácí otrokyní, přes všechny zákony, nebudou-li sjednány podmínky pro její osvobození.“ (V.I. Lenin)

Tyto dva citáty vyjadřují názor, že domácí práce je především „otrocká práce“. A zdá se, že se tato představa prolíná celými novověkými dějinami. Již sociální reformátoři jako Tomáš Campanella, Charles Fourier, či Robert Owen, viděli předpoklady k nápravě společnosti ve vzdělání žen, v uznání jejich práv, ale také v osvobození od otupující služby v domácnosti. Karel Marx považoval osvobození ženy za součást projektu socialismu. Předpokládal, že k němu povede cesta od neproduktivní práce v domácnosti k zapojení ženy do činností produktivních.⁴¹ Lenin považoval domácí práci za neproduktivní, malichernou, vyčerpávající a otupující. Poukazovalo se na to, že kapitalismus zbavil domácí práci jejího významu, když

³⁷ Citováno dle Anthony GIDDENS, *Sociologie*, 1999, s. 325. O náročnosti domácí práce v předmoderních společnostech viz také Ann OAKLEY, *Pohlaví, gender a společnost*, Praha: Portál, 2000, s. 106. (originální vydání je z roku 1972).

³⁸ Zároveň v naší společnosti převládá přesvědčení, že práce vykonávané ženami byly vždy lehčí, než práce vykonávané muži, a to kvůli menší fyzické síle žen. Avšak tento rozdíl nebyl nikdy tak hluboký. Americká socioložka Oakleyová (Ann OAKLEY, *Pohlaví, gender a společnost*, Praha: Portál, 2000) uvádí srovnání různých společností, ve kterých ženy vykonávají své úkoly na základě dělby práce mezi pohlavími. U některých společností jsou to ženy, které vykonávají většinu potřebné práce (tady i té fyzicky náročné) k zajištění potravy a tedy rodu, muži naopak tráví většinu svého času řemeslnou prací, prací v domácnosti, nejvíce na trhu, kde prodávají, či diskutují. Společnosti, ve kterých leží hlavní břemeno práce na ženách, popisoval rovněž Malinowski. (Bronislaw MALINOWSKI, *The Sexual Life of Savages*, Routledge, 1932)

³⁹ Anthony GIDDENS, *Sociologie...*, s. 325.

⁴⁰ Citováno dle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 58.

⁴¹ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 59.

začal veškerou lidskou činnost měřit tržní hodnotou.⁴² Vyjadřovat se začaly i ženy, jako například Emma Goldmann⁴³, Clara Zetkin⁴⁴, Rosa Luxemburg⁴⁵, Simone de Beauvoir⁴⁶, či Virginia Woolf⁴⁷.

V českém kontextu byl průkopníkem V. Náprstek.⁴⁸ Po návratu z exilu předváděl v Praze českým vlastenkám americké vynálezy usnadňující a urychlující domácí práce. Nejednalo se o „osvobození ženy“, nýbrž o racionalizaci domácnosti, tak, aby ženy získaly čas k důležitějším a společensky významnějším činnostem. V době, kdy ženy mohly již studovat vysoké školy a věnovat se tak kvalifikovanému zaměstnání, většinou zaměstnávaly ve své domácnosti ženu na výpomoc. Zatímco dělnické ženy si často „braly práci domů“⁴⁹, aby přispěly na domácnost, vařily a uklízely pro podnájemníky, nebo chodily vypomáhat do jiných domácností. Čili osvobození ženy od domácí práce bylo možné jen za cenu toho, že tuto práci bude vykonávat jiná žena (ač za mzdu), přičemž ona sama od své domácí práce osvobozena nebude.

V západních zemích se po druhé světové válce ženy masově vracely z válečného hospodářství zpět do domácnosti, zatímco v tehdejší Československu jich celé dvě třetiny zaměstnaných zůstalo.⁵⁰ Vysoká zaměstnanost žen zde byla podporována státem, převážně z důvodů hospodářských, totiž aby byl urychlen hospodářský rozvoj, ale i politických, neboť „osvobození“ ženy od domácích prací patřilo k základním aspektům a úkolům tehdejší ideologie, v duchu Augusta Bebela, Bedřicha Engelse a Karla Marxe.⁵¹ Podle Musilové byla komunistickými režimy ve střední a východní Evropě prosazována koncepce spojující pracovní aktivitu a mateřství.⁵²

Naopak tomu bylo ve Spojených státech amerických, kde byl propagován a státem podporován ideál „šťastné rodiny“, kdy žena zůstávala doma a pečovala o děti a manžela a

⁴² Tamtéž, s. 59.

⁴³ Emma GOLDMANN, *The Traffic in Women, and Other Essays on Feminism*, Albion, CA: Times Change Press, 1970. TÁŽ, *The Tragedy of Woman's Emantipation*, New York: Mother Earth Publishing Association, 1906.

⁴⁴ Clara ZETKIN, *Zur Geschichte der proletarischen Frauenbewegung Deutschlands*, Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 1984.

⁴⁵ Ute GERHARD, *Atempause. Feminismus als demokratisches Projekt*, Frankfurt am Main 1999.

⁴⁶ Simone de BEAUVOIR, *Druhé pohlaví*, Praha: Orbis, 1966.

⁴⁷ Virginia WOOLF, *A Room of One's Own*, 1945 (I. vydání z roku 1929).

⁴⁸ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 59.

⁴⁹ Tamtéž, s. 60.

⁵⁰ Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílů pracovních příjmů mužů a žen (mzdová diskriminace podle pohlaví)*, in: Sociální práce, časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci, č. 3, ročník 2005, s. 74. Podobně také Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 340.

⁵¹ Hilda SCOTT, *Women and socialism: experiences from eastern Europe*, London: Alison & Busby, 1976.

⁵² Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 340.

samozřejmě o domácnost.⁵³ Jednou z reakcí na toto společenské klima byla kniha Betty Friedan nazvaná *The Feminine Mystique* (1963), tedy ženská mystika, která vyvolala druhou vlnu feministického hnutí. I ona patřila k vysokoškolsky vzdělaným ženám, která se po promoci vdala, a stala se „ženou v domácnosti“, tato role ji však neuspokojovala a všimla si, že tento „problém beze jména“ sdílí spousta žen v jejím okolí. Friedanová nazvala jednu z kapitol: „*Péče o domácnost je stále víc, takže se stává náplní veškerého času*“. V jejím rámci pak popisuje tyto dva body, teze, ke kterým dospěla:

1. Čím více možností uplatnění přirozených schopností společnost ženě odpírá, tím větší je objem domácích prací, starostí o děti manžela, které na ní spočívají – a tím více také žena oddaluje jejich dokončení, protože by pak už byla naprosto k ničemu.

2. Čas, který žena potřebuje k zvládnutí domácích prací, se nepřímou úměrně mění v závislosti na další činnosti, práci, kterou vykonává mimo domov. Když nemá žena žádné vedlejší zájmy, je ve skutečnosti nucena věnovat údržbě domácnosti každou chvíli.⁵⁴

Friedanová tak vyjádřila pocity mnoha žen své generace a její kniha se stala světovým bestsellerem. V sedmdesátých letech se pak dostalo ke slovu téma nedocení domácní práce. Z Itálie a Velké Británie vzešla v roce 1972 kampaň, aby stát platil za práci v domácnosti, a získala ohlas v Německu, USA a Kanadě. Argumentovalo se tím, že práce mimo domácnost ženy neosvobodila, a poukazovalo se na to, že i „nepracující“ ženy zajisté pracují, a že veškerá placená práce závisí na neplacené činnosti, kterou vykonává žena v rodině. Heslem kampaně bylo: *Mzdu za práci v domácnosti!*⁵⁵ Ženy argumentovaly tím, že kdyby práce v domácnosti nebyla zadarmo, tak by se také v duchu ekonomických teorií omezovala, jednak úspornými přístroji, jednak jejich zespolečenštěním a převáděním na muže.⁵⁶ Na domácí práci lze však pohlížet i jinak.

Nizozemská autorka Monique Wortelboer⁵⁷ pojednala prostor domácnosti jako péči o život, z čehož vyplývá, že přiznává domácí práci velkou hodnotu. Nemusíme ji totiž vnímat pouze jako ubíjející, naopak péče o domácnost nám pomáhá být více sami sebou, být spokojenější. Wortelboer se domnívá, že v dnešní době, které vládne konzum a diktát ekonomiky, dochází k čím dál většímu znehodnocování toho „být v domácnosti“, což se vnímá jako nevyužitý, promarněný čas. Wortelboer se jednoznačně staví proti tomu prokazovat úctu, hodnotu něčeho, v penězích. Hodnotu práce musíme dle ní teprve hledat a

⁵³ Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílů...*, s. 74.

⁵⁴ Betty FRIEDAN, *Feminine mystique*, Praha: Pragma, 2002, s. 341.

⁵⁵ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 72.

⁵⁶ Gisela BOCK, *Ženy v evropských dějinách: od středověku do současnosti*, Praha: NLN, 2007, s. 305. Citováno dle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 72.

⁵⁷ Monique WORTELBOER, *Domácnost: péče o život*, Hranice: Fabula, 2006.

sami sobě klást otázku, jak vlastně smýšlíme o péči o domácnost a rodinu, která je vlastně péči o život, a o zodpovědnosti za ni. Obává se, že v současné době dochází kvůli negativnímu smýšlení o „domácnosti“ k tomu, že ztrácíme nejen vztah se svým okolím, ale také vzájemné vztahy mezi lidmi.

Dnes se z domácí práce stala práce vedlejší. Wortelboer uvádí, jak se v této věci mění kolektivní mínění. Dříve byla hospodyně nedílnou součástí celku. Její práce byla užitečná, nenahraditelná a nezastupitelná. Vykonávala svou činnost, neboť neexistovaly žádné technické vymoženosti, které by ji dělaly za ní. Její práce měla v tehdejší společnosti hodnotu. Dnes jsou lidé oceňováni, co se týče práce, dle měřítka peněz a moci. Práci v domácnosti vnímáme jen jako neplacenou práci, ke které není třeba žádné kvalifikace a není tedy ani možno jejím prostřednictvím něčeho dosáhnout. Ženy raději od práce v domácnosti utíkají, připadají si bez perspektivy a cíle. Paradoxně mnohdy vykonávají jinde placenou práci, kterou doma dělají zdarma.

Wortelboer považuje za problematické, že se nyní již nepředává cenné poznání o domácnosti, především z matky na dceru. Stáváme se závislí na technických prostředcích a hotových produktech. V tom důsledku nám chybí jistá životní moudrost týkající se těch nejzákladnějších způsobů, jimiž udržujeme život. Podle Wortelboer je nutno zachovat hodnotu domácnosti, odolat ekonomickým a sociálním tlakům, neboť podle ní je domácnost především jediné místo, kde se můžeme skutečně svobodně rozhodovat.

Tomuto jinému pohledu na domácí práci jsem věnovala více prostoru, nicméně nerada bych, aby byly tyto dva pohledy – například Friedanové a Wortelboer – kladeny do konfrontační pozice. Sama Wortelboer ve své knize viní „feministky“ ze stavu současného světa a ukazuje, že v tom, jak nahlížet na domácí práci, se zmýlily. Podle mého názoru je však tato výtku poněkud zjednodušená. To, že žena může být spokojená i jakožto „žena v domácnosti“ si uvědomovala i (americká feministka) Betty Friedan, která ve svém díle *The Second Stage* z roku 1981, vyjádřila své rozladění nad tím, že když v šedesátých letech kritizovala model ženy v domácnosti, který byl ženám vnucován společností, a ženy, které pracovaly, se tak vnímaly jako „krkavčí matky“, netušila, že se v dnešní době převrátí měřítko a pro změnu budou pranýřovány ženy v domácnosti. Podle ní by měla žena mít možnost se svobodně rozhodnout. Australská feministka Germaine Greer zase ve svém *Eunušce* (1970) vyslovila obavu, že jestliže se čím dál více žen bude přizpůsobovat „mužskému světu“, kdo

bude opatrovat „ženské ctnosti“, jako je starostlivost péče, empatie a schopnost porozumění?⁵⁸

Pro mou práci budou klíčové koncepty představovat ty, které vycházejí z teorií Karla Marxe, B. Engelse a A. Bebela, jak je zpracovala Hilda Scott ve své knize *Women and Socialism* z roku 1976.⁵⁹ Ve studovaném materiálu budu sledovat, zda diskurz k OD skutečně nejvíc rezonuje s oněmi socialistickými koncepty, nebo zda se objevují i případné opačné názory nebo aspoň jejich náznaky. Vzhledem ke skutečnosti, že družstvo Osvobozená domácnost bylo zakládáno s cílem ulehčit ženě domácí práci, je nasnadě, že domácí práce byla ve veřejném diskursu poválečné doby vnímaná spíše negativně⁶⁰, a to i před únorem 1948, jako něco, co brání ženě plně rozvinout svůj potenciál a zapojit se do společnosti jako plnohodnotný člověk. Budu se tedy snažit ve zkoumaném materiálu nalézt stopy těchto myšlenek, ale zároveň neodmítat sdělení, která těmto konceptům neodpovídají.

2.2. Zakládání družstva OD

Ze sekundární literatury, v tomto případě z uvedených čtyř článků, lze částečně rekonstruovat vývoj projektu OD. V následujícím přiblížím teoretické koncepce, které podle citovaných autorek vedly k nápadu založit družstva OD, poté zrekapituluji samotné zakládání družstev, rovněž na základě uvedených článků.

České ženské hnutí po skončení druhé světové války znovu obnovilo své spolky a začala práce na projektech, které měly pomoci vylepšit postavení ženy ve společnosti. Jak jsem již v předchozí kapitole uvedla, podle Musilové mohou být klíčem ke zkoumání tehdejšího ženského hnutí „*modely ženské emancipace*, které se vytvářejí a posléze prosazují v politické praxi“.⁶¹ Tyto modely se liší v závislosti na ideologických a teoretických východiscích jednotlivých proudů ženského hnutí. Ale všechny tři modely, které vycházejí jak z liberální, tak socialistické a komunistické praxe, kladou velký důraz na *placenou práci* jako na *klíčový emancipační faktor*.⁶²

Ukazuje se zde, že téma práce ve vztahu k ženě bylo přítomné ve všech proudech ženského hnutí v tehdejší Československu. Nicméně sama Musilová se zmiňuje o drobných odchylkách. Všechny tři proudy placenou práci chápaly nejen jako zdroj obživy a nezávislosti, ale také jako nedílnou součást ženské identity. Liberální koncepce se však liší od

⁵⁸ Germaine GREER, *Eunuška*, Praha: One Woman Press, 2001.

⁵⁹ Hilda Scott, *Women and socialism: experiences from eastern Europe*, London: Alison & Busby, 1976.

⁶⁰ Výjimku tvořily například katolicky orientované spolky, viz Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

⁶¹ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 339.

⁶² Tamtéž, s. 339.

dvou zbývajících tím, že zdůrazňuje nutnost dobrovolného a nezávislého rozhodnutí ženy vyvíjet výdělečnou činnost. Podle ní by žena měla především pracovat kvůli své seberealizaci, nikoliv proto, aby živila rodinu.⁶³

Doba se nesla v duchu velké motivace znovu vybudovat zemi, vytvořit nejen něco nového, ale také lepšího.⁶⁴ Období po válce bylo plné nadějí, rovněž v tom, že se podaří dosáhnout významného pokroku v ženské emancipaci. Na manifestačním shromáždění žen Národní rady se dne 21. září 1945 diskutovalo o tom, proč se ženy tak málo zajímají o veřejný život, jak je těžké zajišťovat přežívání rodin v čase všeobecného nedostatku, jak by ženám mohly ulehčit jejich úděl nové, kolektivní formy každodenního života. S nadšením se mluvilo o zlepšení provozu domácností, které přinese technický pokrok, využití elektřiny, plynu a nových technických vynálezů.⁶⁵ V září 1946 se konal první manifestační sjezd československých žen, kterého se zúčastnilo 2500 delegátek z celého státu. K prohlédnutí tu byla výstava „*Žena v práci, boji a tvorbě*“, která dokumentovala tradiční i mimořádné výkony žen. Výstava „*Mechanizovaná domácnost*“ pak představovala nové technologie a vynálezy k usnadnění práce žen.⁶⁶ Milada Horáková psala o nutnosti vytvoření předpokladů pro skutečnou rovnoprávnost žen. Pravidelná rubrika *Jak na to?* v týdeníku *Vlasta* přinášela zprávy o ženách, které v různých obcích a městech dokázaly racionalizovat domácí práce, zavést stravování dětí ve školách, otevřít společné družstevní prádelny a organizovat svépomoc v péči o děti.⁶⁷

Později byly formulovány nové emancipační požadavky ženského hnutí, přičemž se soustředily především na odstranění přetrvávajících nerovností ve vztazích mezi ženami a muži, a opravdu našly odezvu na úrovni parlamentu, vlády a politických stran. Košický vládní program totiž předpokládal, že bude provedeno důsledné mzdové a platové zrovnoprávnění žen s muži a zajištěn rovný přístup obou pohlaví ke vzdělání. Důvody však byly ryze praktické, zájem vlády řešit na prvním místě postavení ekonomicky aktivních žen vycházel z potřeby zajistit obnovu hospodářství rozvráceného válkou, a to i za cenu diskriminace⁶⁸ ekonomicky neaktivních žen.⁶⁹ A tak se podle Musilové původní optimistická

⁶³ Tamtéž, s. 339.

⁶⁴ Ute GERHARD, *Atempause. Feminismus als demokratisches Projekt*, Frankfurt am Main, 1999.

⁶⁵ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 80.

⁶⁶ Tamtéž, s. 82.

⁶⁷ Tamtéž, s. 82.

⁶⁸ Musilová neuvádí, v čem konkrétně měla tato diskriminace ekonomicky neaktivních žen spočívat.

⁶⁹ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 341.

představa o brzkém bezproblémovém dosažení rovnosti žen s muži brzy ukázala jako nereálná a ženské hnutí muselo tvrdě bojovat o každý požadavek.⁷⁰

Co se týče ženské otázky existovalo v poválečném Československu mnoho politicky odlišných subjektů. Proto vznikla zastřešující organizace, která se chápala a vystupovala ryze nepoliticky, a byla jí v listopadu 1946 ustavená Rada československých žen⁷¹, v jejímž čele stanula Milada Horáková. Do této Rady patřilo několik spolků z doby před válkou, ale také nově vzniklé subjekty, jako byla Národní fronta žen a komise žen Ústřední rady odborů (ÚRO). Názory organizací na rovnost žen a mužů se velmi lišily. KSČ a s ní spřízněné subjekty dokonce předpokládaly její realizaci až v podmínkách nového společenského systému.⁷² Nicméně shodly se na těchto základních programových bodech:

1. Rovná práva žen ve všech oblastech veřejného a politického života.
2. Rovné právo na práci.
3. Rovné právo na vzdělání a jeho praktické uplatnění.
4. Rovné právo na sociální zabezpečení.
5. Ženám musí být všemi způsoby „usnadňován jejich úkol v rodině a při výchově dětí.“⁷³

Právě poslední bod ukazuje, že usnadnit ženě práci v domácnosti, bylo cílem všech ženských organizací.

Počátky zakládání družstva tedy nacházíme téměř okamžitě po skončení druhé světové války. Objevují se první zmínky o tom, jak ulehčit ženám práci v domácnosti, návrhy, že tyto služby by mohl částečně převzít sektor služeb. Jak uvádí Eva Uhrová,⁷⁴ Národohospodářská komise při ústředí Rady československých žen se zajímala o mechanizaci domácnosti a systém péče o děti, jehož zřizovatelem měl být stát. Vyřešení těchto otázek bylo nutné pro nástup žen do výroby. Uhrová také uvádí, že Národohospodářská komise se stala členem družstva Osvozená domácnost.⁷⁵ Na pořad dne se dostávaly úvahy o kvalifikovaných pomocnicích v domácnosti a o převedení domácích prací do veřejného sektoru. Například už

⁷⁰ Tamtéž, s. 341.

⁷¹ Za první republiky byla takovou zastřešující organizací Ženská národní rada, v jejímž čele stála v letech 1923-1942 Františka Plamínková.

⁷² Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 341.

⁷³ Provolání Rady československých žen, in: *Rada žen*, 1, 1945, č. 1, s.2. Citováno dle Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 341.

⁷⁴ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení ženy. Květen 1945 až únor 1948*, in: Z. KÁRNÍK – M. KOPEČEK (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989* k výzkumnému projektu GA ČR. KSČ a radikální socialismus v Československu 1918-1989, ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, svazek IV, s. 92.

⁷⁵ Tamtéž, s. 92.

v létě 1945 RČŽ požadovala od státu zřízení tzv. úlohových domů, jejichž zaměstnankyně by na zakázku v rámci své osmihodinové pracovní doby uklízely, praly, spravovaly, pečovaly o děti a vařily ve veřejných jídelnách pro celé rodiny. Tato vize však nebyla uskutečněna.⁷⁶

Úspěšnější byly komunistky a sociální demokratky, které přišly s návrhem založit neziskové družstvo s názvem Osvobozená domácnost, jež skutečně roku 1945 vzniklo.⁷⁷ Společné prádelny, mandly, správkárny prádla a punčoch, kuchyně, pomocnice v domácnosti, ošetřovatelky do rodin a paní na hlídání měly sloužit pouze vlastním členkám. Avšak do budoucna zůstalo pouze u prádelen a čistíren a z členské se přešlo na zaměstnaneckou bázi.⁷⁸ Cituji dle Uhrové: „*Prostřednictvím ministerstva sociální péče byly tyto podniky zařazeny do investičního programu dvouletého plánu ve dvaceti městech Čech a Moravy. První Osvobozená domácnost zahájila provoz 31. 1. 1948 ve zkonfiskované prádelně v Praze 7 za účasti ministryně průmyslu Ludmily Jankovcové.*“⁷⁹ Prádelny Osvobozené domácnosti měly být vybudovány v těchto městech: Beroun, České Budějovice, Hradec Králové, Kladno, Jablonec nad Nisou, Kutná Hora, Liberec, Pardubice, Plzeň, Praha, Teplice-Šanov, Ústí nad Orlicí, Úvaly, Brno, Jihlava, Olomouc, Ostrava, Přerov, Prostějov, Třebíč, Uherské Hradiště.⁸⁰

Květa Jechová uvádí, že v archivu MPSP se zachoval dokument o tom, jak velkoryse měl být podporován vznik družstev „*majících za účel ulehčení domácí práce žen, například prádelny, čistírny, barvírny a správkárny.*“⁸¹ Státní podpora spočívala: a) v záruce na hypoteční půjčku, b) ve státním příspěvku na úrokování. Tyto podniky měly být podporovány v obcích, okresech a zemích.⁸² Podporovány měly být dále podniky, závodní, podnikové a zaměstnanecké rady v jejich iniciativách na ulehčení práce žen. Rovněž ministerstvo

⁷⁶ Tamtéž, s. 92.

⁷⁷ Založit svépomocné družstvo znamenalo sehnat členskou základnu, svolat valnou hromadu, psát a zdůvodňovat žádosti o přidělení budovy s pračkami a sušičkami, shánět desítky razítek, organizovat práci a vést účetnictví. Ta.V., Družstva Osvobozená domácnost, Rádkyně komisi žen KSC, 1947, 3 s. 43, citováno podle Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen...*, s.253

⁷⁸ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen...*, s. 100.

⁷⁹ V.P., Jak chce pomáhat družstvo osvobozená domácnost našim ženám. *Československá žena*, 1948, 6, s. 2. Citováno dle Eva UHROVÁ, *Národní fronty žen...*, s. 100.

⁸⁰ SÚA, f. Anežka Hodinová-Spurná, kart. 3, projevy 1950, archiv neuspořádaný; citováno dle Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen...*, s. 253. Uhrová dále uvádí, že společná prádelna byla poprvé otevřena ve Hvozdnici u Mníšku 19. 5. 1946 místním hospodyňským odborem JSČZ ve spolupráci s RČŽ, komisí pro venkovské ženy. O pračku a subvenci mohly požádat vesnice se splněnými kontingenty, obce, kudy prošla válka, a vdovy po popravených zemědělci. Přes dodací lhůtu 8 až 12 měsíců bylo k 1. 1. 1947 v provozu 1909 vesnických prádelen. Tamtéž, s. 253.

⁸¹ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 62.

⁸² Ještě trvalo zemské administrativní členění.

zemědělství vyčlenilo 8 miliónů na podporu vesnických prádelen a ve spolupráci s ministerstvem průmyslu zajistilo dodávku praček.⁸³

Dále se dle Jechové v Národohospodářské komisi RČŽ jednalo o zásadní změně paradigmatu domácností. Pomocnice v domácnosti byly nepřijatelné. Byla by možná jen v nejnaléhavějších případech, kdy žena plní význačné úkoly veřejné. Důležitou součástí tohoto nového paradigmatu měla být racionalizace domácnosti. Například týdeník *Vlasta* přinášel informace o tom, že provoz v kanadských domácnostech je „*zjednodušený, využívá se mnoho strojů a mnoho konzervovaných potravin. Jsou tam manželé, kteří se nebojí domácí práce*“⁸⁴. Růžena Pelantová například přednášela v květnu 1947 v ženském klubu o domácnosti výdělečně činné ženy v USA.⁸⁵

Po únoru 1948 pak ženy odcházely čím dál více pracovat mimo domácnost v důsledku postupného omezování soukromých hospodářství. Poptávka po pracovních silách se taktéž zvyšovala v souvislosti se zvýšením úkolů v pětiletém plánu. Zmizely směrnice, které dosud umožňovaly zvláštní úpravy pracovní doby žen, zejména matek. Jak dále uvádí Jechová, v letech 1950-1980 se zvýšil podíl žen na celkovém počtu ekonomicky aktivních obyvatel českých zemí z 19 na 46,7 procent.⁸⁶ Je otázkou, jak prudký byl tento nárůst, mohlo se jednat v rámci těchto třiceti let o vývoj spíše pozvolný, to však čísla neukazují.

Družstvo Osvobozená domácnost se po znárodnění podniků podstatně rozšířilo. Jechová uvádí, že podle tehdejších zpráv „*se představilo veřejnosti jako jediný podnik tohoto druhu na světě. Bude kolektivně prát, žehlit a spravovat prádlo a čistit oděvy. V blízké budoucnosti zorganizuje úklid v domácnostech. Bude k tomu potřebovat mnoho nových pracovních sil, hlavně žen. Nebudou to už ponížené uklízečky a posluhovačky, trpící rozmary svých zaměstnavatelek, ale uvědomělé zaměstnankyně družstva (...) Zcela rovny ostatním zaměstnancům, pomohou osvobodit ostatní ženy, zaměstnané budovatelskou prací, od těžké a vysilující dřiny. Budou mít zásluhu o zvýšení kulturní úrovně československých domácností*“.⁸⁷

Z uvedených skutečností je třeba zdůraznit především tu, že na vzniku družstva „Osvobozená domácnost“, projektu, který měl ulehčit ženám domácí práci, měly zájem všechny zmíněné proudy ženského hnutí. Toto družstvo skutečně vzniklo, jak uvádí Eva Uhrová, na základě návrhu sociálních demokratů a komunistek, přičemž tyto snahy byly

⁸³ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 62.

⁸⁴ *Vlasta*, 1947, č. 38, citováno podle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 64.

⁸⁵ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 64.

⁸⁶ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 65.

⁸⁷ *Svět žen*, měsíčník sociální demokracie, květen 1948; citováno podle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 65.

politicky „nadstranické“.⁸⁸ Družstvo bylo založeno již roku 1945 a jeho úkol byl jasný. Původně však mělo sloužit pouze svým členkám. První OD, která fungovala již na zaměstnanecké bázi, zahájila svůj provoz roku 1948. Družstvo bylo podporováno i politicky, především po únoru 1948, neboť bylo nutné zapojit ženy do hospodářské obnovy a výroby, tak aby byl splněn plán pětiletky. OD fungovala v několika městech Československa, mimo jiné i v Teplicích-Šanově. Právě místní Osvobozená domácnost bude předmětem mé sondy.

2.3. Hodnocení úspěšnosti projektu OD

Zakládání družstev Osvobozené domácnosti bylo skutečně realizováno. Jechová uvádí, že roku 1946 bylo Ministerstvo práce a sociální péče pověřeno, aby připravilo „s největším urychlením opatření, která by usnadnila práce v domácnosti“⁸⁹, a to tak, aby se z domácnosti vyčlenily všechny úkoly, u kterých je to možné. Jednalo by se o prádelny, stravovny, správčárny prádla a péči o děti.⁹⁰ Předpokládalo se, že „zařazování žen do pracovního procesu se bude dít na základě dobrovolnosti ... při čtyřhodinové pracovní době, která může být zavedena pro ženy vdané, neb pro ženy, pečující alespoň o jednoho příslušníka rodiny, nikterak neutrpí rodinný život ani výchova dětí.“⁹¹ Tato dobrovolnost měla být odstraněna po nástupu KSČ k moci, neboť zapojování žen do pracovního procesu, do výroby, bylo součástí socialistického plánu.⁹²

V brožuře o politických osnovách, které vydala KSČ v roce 1946, se uvádí mimo jiné toto: „Jenom, když se ženy důsledně uplatní ve výrobě průmyslové i zemědělské, ve vědě, ve veřejném životě, ať již na jakémkoliv úseku, zajistí rovnoprávnost ve společnosti, bude rovnoprávnost ženy s mužem skutečněna. Na rozdíl od snilků a utopistů, marxisté nebojují za formální rovnost, nýbrž bojují za vytvoření podmínek a předpokladů pro každého jednotlivce a záleží pak na něm samotném, na jeho schopnostech a vůli, těchto podmínek využít a v nich své síly, vlohy a schopnosti ku prospěchu společnosti rozvíjet. To je cesta ke zdárnému a vyřešení celého onoho rozsáhlého komplexu tak zvané ženské otázky. August Bebel správně zdůraznil, že tento problém vyřešíme jedině odstraněním společenských rozporů a zla, které z nich prýští.“⁹³

⁸⁸ Eva UHROVÁ, *Národní fronta žen...*, s. 100.

⁸⁹ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 61.

⁹⁰ Podklady MPSP k interpelaci poslankyně Klinierové, Národní archiv, f. MPSP, k. 25/1946, citováno dle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 61.

⁹¹ NA, F.MPSP, k.25/1946, citováno dle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 61.

⁹² Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílu...*, s. 74.

⁹³ (KSČ) Osnovy politického školení (oddíl) 24, *Hnutí žen*, Ústřední výbor komunistické strany Československa, Praha 1946, s. 27.

Byl však tento projekt úspěšný? Dana Musilová ve svém článku konstatuje, že co se týče osvobození ženy z „kolotoče nekončících povinností“ jakožto podmínky pro rovnost žen a mužů, realizování těchto cílů v praxi naráželo na odlišné politické i ideologické přístupy jednotlivých proudů ženského hnutí, na všeobecnou tendenci odkládat ženské požadavky pod záminkou řešení důležitějších problémů na vhodnější dobu a v neposlední řadě na postoje samotných žen, které si nedovedly přestavit, že by se vzdaly výchovy dětí a vedení domácnosti.⁹⁴ Byly učiněny pouze formální kroky, například politické strany se zavázaly, že poskytnou ženám větší prostor pro aktivní účast v politice, a jejich zapojení skutečně vzrostlo.⁹⁵ Rovněž byla vydaná vyhláška č. 74/1945 z 4. července 1945 o mzdovém (platovém) zrovnoprávnění žen, zaručující shodné mzdové a platové podmínky ženám vykonávající stejnou práci jako muži. Podle Musilové však tato vyhláška nikdy nebyla dodržována do všech důsledků. Podle ní společnost stále chápala placenou ženskou práci jako pouhý doplněk rodinných rozpočtů, jako ekonomickou nutnost, a podle toho ji oceňovala.⁹⁶

Nový režim pak po roce 1948 začal ženskou emancipaci uskutečňovat shora a bez aktivní účasti těch, kterých se nejvíc týkala, tedy žen.⁹⁷ Komunistky obsadily většinu míst ve Společném výboru Rady československých žen a v Národní frontě žen, a tak ovlivnily proces emancipace žen a jeho reflexi v poúnorovém období. V roce 1950 zanikly dosavadní demokratické ženské spolky a organizace a vznikla nová ženská organizace, Československý svaz žen, podřízená ideologii a politice KSČ.⁹⁸ V důsledku toho se přestala brát v úvahu dobrovolnost rozhodnutí žen, zda chtějí pracovat či zůstat v domácnosti, a státem začala být podporovaná co největší zaměstnanost žen. To s sebou přinášelo i nutnost zařizovat jesle, školky a poskytovat služby, které by ženám ulehčily domácí práce, což se také stalo. Jak uvádí Jechová, „*revoluční řešení ženské otázky nepočítalo se samostatnou aktivitou žen, ale se společným bojem žen po boku mužů proti kapitalismu a za nový společenský řád*“.⁹⁹

Pro konkrétní práci se ženami byly zřízeny komise žen jako pomocné orgány národních výborů na úrovni okresů a krajů, v obcích v rámci místních národních výborů pracovaly referentky pro záležitosti žen, ty měly zjišťovat potřeby žen a snažit se splnit jejich požadavky.¹⁰⁰ Ale v archivních dokumentech, v záznamech výkonných orgánů komunistické strany a státu, se podle Jechové setkáváme s „ženskou otázkou“ pouze tehdy, když se jednalo

⁹⁴ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 344.

⁹⁵ Tamtéž, s. 344.

⁹⁶ Tamtéž, s. 344.

⁹⁷ Tamtéž, s. 344.

⁹⁸ Tamtéž, s. 345.

⁹⁹ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 76.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 87.

o péči o děti (jesle a mateřské školky) a o problémech zásobování a služeb (prádelny, čistírny). Komise žen podle Jechové mobilizovaly ženy k pracovním i manifestačním aktivitám, k plnění výrobních plánů a k mírovým demonstracím, ale takové pojetí problematiky žen vyplývalo ze zjednodušeného ideologického chápání současnosti, neboť v socialistické společnosti neexistuje žádná třída ani skupina, která by ženám bránila uplatňovat jejich práva, kde vysoká zaměstnanost žen je ukazatelem jejich emancipace a absence některých zařízení, která by ženám jejich práci usnadnila, je jen „potíží růstu“.¹⁰¹

Jechová uvádí, že tento způsob reprezentace žen přestal vyhovovat jak centrálním orgánům, tak samotným ženám. V šedesátých letech bylo možno veřejně kritizovat stávající poměry, a co se týče ženské otázky, kritika se obrátila proti pracovnímu uplatnění žen, zejména proti zaměstnávání matek.¹⁰² S rostoucími ekonomickými potížemi se objevily hlasité pochybnosti o smyslu a významu ženské emancipace, pochybnosti o uplatnění žen ve výdělečném zaměstnání a o rentabilitě ženské práce, především matek. Srovnávaly se náklady nutné na budování infrastruktury, která měla být předpokladem pro pracovní nasazení matek předškolních dětí, a výsledná efektivita jejich práce. Znovu se hovořilo o přirozené dělbě práce mezi pohlavími a tato situace ženy znepokojila a uvědomily si, že je znovu ohroženo jejich právo na vzdělání i ekonomickou nezávislost. Byly pořádány konference, které poskytly věcné argumenty k posouzení významu ženské práce. V roce 1965 byl proto založen Československý svaz žen.¹⁰³

Ve vlastním hodnocení projektů, poskytujících služby ženám k ulehčení domácí práce, Jechová uvádí, že by bylo zajímavé je sledovat a hledat důvody, proč se některé z nich neprosadily.¹⁰⁴ Některé z nich byly organizovány přímo na pracovišti, kupříkladu v plzeňské Škodovce byla sběrna prádla z domácností, které se odváželo do průmyslové prádelny. Také se zde organizoval nákup potravin podle písemné objednávky a po skončení směny byl ženám předán celý nákup. Pražská továrna Tesla pak zaměstnávala švadlenu, která pro ostatní ženy spravovala šatstvo. V Brně fungovalo centrum Osвобоzené domácnosti, které kromě oprav oděvů, praní prádla, péče o děti a úklidu domácností zajišťovalo i vstupenky na kulturní podniky.¹⁰⁵

Podle Jechové však byl sektor služeb pro domácnost až do osmdesátých let, tak jako celá terciární sféra, v národohospodářském plánu podceňen a silně zaostával za ostatními

¹⁰¹ Tamtéž, s. 88.

¹⁰² Tamtéž, s. 88.

¹⁰³ Tamtéž, s. 88.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 126.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 126.

státy. Vysoká zaměstnanost žen v kombinaci se špatně fungujícími službami vedla k tomu, že ženy, i ty vysoce kvalifikované, si i nadále doma šily, pletly, zavařovaly. Bylo zjištěno, že 90,2% zaměstnaných žen-matek malých dětí využívá služby jako praní, žehlení, úklid, nákup polotovarů velmi zřídka nebo vůbec ne. Nejméně využívaly těchto služeb ženy se základním vzděláním, s vyšším počtem dětí a v menších obcích (do 5000 obyvatel). Jako hlavní příčiny uváděly respondentky nevyhovující kvalitu služeb, časovou náročnost, nespolehlivost a vysokou cenu.¹⁰⁶ Vysoká cena byla nejspíše jedním z hlavních důvodů, proč služby nevyužívaly, neboť podle Jechové si samy ženy trvale stěžovaly na nedostatek času k výkonu nezbytných prací v domácnosti a záviděly ženám v NDR, kterým režim poskytoval jeden volný den v každém měsíci na domácnost (tzv. den na praní).¹⁰⁷

Rovněž v článku o Osvobozené domácnosti Jechová hovoří o tom, že družstvo (podnik) Osvobozená domácnost zůstalo okleštěným projektem, neboť po celou dobu socialismu zůstala domácí samovýroba nepostradatelnou součástí rodinné ekonomiky. Oceňuje však, že úspěšné bylo veřejné stravování dětí v předškolních zařízeních, školáků i zaměstnanců.¹⁰⁸ V tom samém článku Jechová uvádí, že v šedesátých letech si ženy začaly stěžovat na nerovnoměrnost rozdělení povinností v domácnosti. Nejtěžší břemeno nesly ženy pracující v zemědělství, neboť na venkově byla nabídka služeb pro nejmenší. Jen zřídka se do těchto diskusí zapojovali muži a vůbec se nevyskytovaly návrhy na změnu v dělbě domácích prací a jiných povinností související s výchovou dětí.¹⁰⁹ K tomu Musilová uvádí, že tento model (už v diskuzích krátce po skončení druhé světové války), který se pokoušel řešit dvojí zatížení žen, neustále předpokládal, že se každá žena stane matkou. Naopak vůbec nepočítal s tím, že by se muži mohli aktivně podílet na péči o domácnost. Podle Musilové tedy paradoxně posiloval genderový stereotyp považující mateřství a péči za přirozené poslání žen.¹¹⁰

Jechová konstatuje, že zaměstnanost žen sice byla trvale vysoká, nicméně jejich mzdy nedosahovaly úrovně mužských kolegů a jejich domácí práce zůstala navíc trvale nedoceněna.¹¹¹ Cituje Alenu Wagnerovou, podle které marxistická teorie emancipace ženy zůstala ve svém základě poplatná východiskům národohospodářské teorie kapitalismu.¹¹² Dle

¹⁰⁶ Josef LINHART, *Volný čas velkoměstského obyvatelstva*. Sociologický časopis, 1980, č. 5. Citováno dle Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 127.

¹⁰⁷ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 126.

¹⁰⁸ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 66.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 67.

¹¹⁰ Dana MUSILOVÁ, *Ženské hnutí...*, s. 344.

¹¹¹ Květa JECHOVÁ, *Osvobození domácnost...*, s. 71.

¹¹² Alena WAGNEROVÁ, *Ženy socialisticky osvobozené*, Literární noviny, 2007, č.5, s.8. Citováno dle Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 71.

Jechové byl marxistický model ve své podstatě deformován podceněním reprodukce, emancipace žen se realizovala v oblasti produkce a trhu práce, proto mělo být součástí osvobození ženy přenesení domácích prací a péče o děti na společnost. Za čtyřicet let socialistického zřízení se nepodařilo domácí práci odstranit.¹¹³ Podle Jechové je nadále přezírána jako „neproduktivní“. Soudí však, že je to hlubší problém, který je vlastně filozofickým problémem moderní civilizace. Dotýká se totiž ocenění základních životních hodnot, které odlišují životní úroveň měřenou spotřebou od kvality života, kterou nelze číselně vyjádřit. Stejně tak se nedoceňují „neproduktivní“ etapy životního cyklu, jako je dětství a především stáří.¹¹⁴

Z článků vyplývá, že projekt družstev Osvobozené domácnosti příliš úspěšný nebyl, tak jako celý model emancipace žen uplatňovaný zejména novým režimem, vycházející z Marxových, Engelsových a Bebelových koncepcí. Zejména proto, že emancipace žen byla uskutečňována „shora“, řídila se uvedenými koncepty a nehleděla na skutečné požadavky žen. Na vině bylo to, že projektu služeb nebyla v národohospodářském plánu věnována taková péče, a že služby nakonec nebyly příliš kvalitní a ženy je tudíž nevyužívaly. Navíc byly drahé a v domácnosti stále přetrvávala samovýroba, kdy ženy pletly, šily oblečení apod. Neúspěch všech těchto snah konečně také mohl být výsledkem špatného přístupu k domácí práci vůbec, tedy jako „neproduktivní“ a nenaplňující, což však může souviset s celkovým „nastavením“ dnešní moderní společnosti.

2.4. Historický a lokální kontext vybrané organizace

Jako metodu své práce jsem zvolila metodu sondy a její předmět v mém případě představuje družstvo Osvobozená domácnost Teplice. V této podkapitole pojednám o charakteristice Teplic, potažmo Ústeckého kraje, ve kterém družstvo Osvobozená domácnost Teplice působilo.

Samotné Teplice jsou především významným lázeňským městem. A právě lázeňství bylo specifickým zdrojem obživy teplického obyvatelstva zhruba od 18. století, byť ne celoročním. Jednalo se o péči o hosty, jejich ubytování a práci v lázních. V 18. století se také vedle zemědělství a tradičních řemesel začínají objevovat specializované druhy výroby (puškař, zlatník, jehlář, voskař), nejpočetnější však byla řemesla spojená s textilní výrobou (například punčoch) a obchodem (významné postavení zde měli židovští obchodníci). V této

¹¹³ Květa JECHOVÁ, *Osvobozená domácnost...*, s. 71.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 73.

době však také vznikaly úplně nové druhy obživy, více než kdy předtím zde vyrůstaly nové vápenky a cihelny. Otevíraly se také nové uhelné doly.

Ve městě však existovaly i podmínky pro rozvoj výroby a průmyslu - nacházely se zde potřebné suroviny i dostatek pracovní síly. Pokusy však narážely na přísné zákazy Lázeňské komise, která bránila vzniku podniků, které by hlukem a nečistotami ohrožovaly lázeňské prostředí. V Teplicích a jejich bezprostředním okolí tak nevyrostaly továrny, ale zůstávaly tu malé výrobny, povětšinou manufaktury s mechanickými stroji nebo se zboží vyrábělo podomácku. Výjimku tvořilo jen málo podniků - např. sirkárna na Špitálním vrchu (dnes Letná) či parní mlýn u Lesní brány s prvním parním strojem ve městě, instalovaným r. 1842.¹¹⁵

Severočeský region je v rámci českých zemí atypický. Jedná se o část bývalých Sudet, kde velkou část obyvatelstva tvořily německy mluvící rodiny. Po druhé světové válce, kdy došlo k odsunu sudetských Němců, na vystěhované statky přicházeli nově příchozí ze všech koutů tehdejšího Československa, kteří se zde usídlili, avšak k tomuto kraji neměli žádný vztah. Na území severních Čech tak došlo k největší migraci v dějinách českých zemí.

Poválečný vývoj však byl rovněž ovlivněn, tak jako na celém území tehdejšího Československa, převzetím moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948. Došlo ve srovnání s demokratickými státy Evropy k odlišným trendům, co se týče podmínek a charakteru vývoje zaměstnanosti a řady konkrétních stránek společenského a pracovního postavení žen – legislativa a pracovní normy, přístup k významu ženské práce, odlišná struktura a dělba práce, odlišné pojetí rodinných a pracovních rolí, nepsané vzorce jednání a chování, aktivita či pasivita žen v úsilí o rovné příležitosti na trhu práce, časový průběh změn.¹¹⁶ V této souvislosti bych se stručně zmínila o všeobecném kontextu týkající se zaměstnanosti žen na území poválečného Československa.

V západních zemích se většina žen po skončení druhé světové války vrací z válečné ekonomiky do domácnosti, což je podporováno státem i veřejným míněním.¹¹⁷ Naopak

¹¹⁵ Zpracováno dle Přemysl PEER, *Dějiny Teplicka do roku 1848*, Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1969. A oficiálních webových stránek města Teplice.

¹¹⁶ Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílu pracovních příjmů mužů a žen (mzdová diskriminace podle pohlaví)*, in: Sociální práce, časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci, č. 3, ročník 2005, s. 74.

¹¹⁷ Podle Fischlové je u nás politická aktivita žen (politická, zájmová apod.) na prosazování zájmů spjatých s vyrovnáním rozdílů v zaměstnání, v odměňování aj. podstatně nižší než v západní Evropě. Konstatuje, že po dlouhé období byla sice podporována pracovní aktivita ženy, ale spíše jako saturace nedostatku zdrojů pracovních sil (nedostatek mužů) nebo rodinných rozpočtů (nemožnost zabezpečit rodinu z jednoho platu) či obojího. (Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílu...*, s. 75, 76) Mezi tyto historické faktory patřila dlouhodobě působící hospodářská a sociální politika totalitního režimu (1948-89) prosazována řadou direktivních mechanismů státu (plánování přípravy a rozmístění pracovních sil do odvětví v členění a muže a ženy, plánování

v tehdejší Československu zdaleka ne všechny ženy odcházejí do domácnosti, ba tvoří více než třetinu pracovních sil (téměř 37%). V 50. letech začínají ženy masově vstupovat na trh práce, a to v souvislosti s orientací státu na industrializaci, extenzivní hospodářský rozvoj, plnou zaměstnanost, nízkou produktivitu a nízké mzdy (jak mužů, tak žen). Obsazují nízkostatusové pozice v průmyslu a zemědělství, v 60. letech pak ve větší míře vstupují do administrativy a služeb. Muži obsazují preferovaná výrobní odvětví (těžba paliv a surovin, hutnictví, těžké strojírenství, stavebnictví), převážně manažerské pozice, ženy se koncentrují do odvětví zpracovatelského průmyslu (potravinářství, textil, oděvní průmysl aj.) a do středních a nižších pozic v administrativě a službách s nižšími mzdami.¹¹⁸

Nyní pár slov k samotnému historickému kontextu Osvobozené domácnosti Teplice. Na Teplicku¹¹⁹ existovaly před rokem 1945 větší firmy, které se zabývaly praním, barvením a čištěním oděvů a látek. První byla „Färberei und chemische Reinigungswerke Teplitz-Schönau“. Po osvobození přešly tyto firmy pod národní správu, od 10. 7. 1947 byl nad zmíněnými podniky ustaven národním správcem Miloslav Loukotka. V té době, když bylo 25. 9. 1946 zahájeno příslušné řízení, byly tyto podniky jako „Spojené barvírny, chemické čistírny a prádelny, společnost s ručením obmezeným“ zapsány do firemního rejstříku Krajského soudu v Litoměřicích a 3. 12. 1946 přijaly „Spojené barvírny...“ nové družstevní stanovy. Po únoru 1948 přešla sloučená firma pod družstvo Osvobozená domácnost a o rok později splynuly všechny podniky a provozovny OD Teplicka, Mostecká a Ústecká v jedno velké teritoriálně rozlehlé družstvo se sídlem v Teplicích. V roce 1951 však byla OD zrušena a její drobné provozovny byly převedeny pod „Sdružený komunální podnik města Teplice“ a další komunální podniky v příslušných regionech. Velké prádelny, čistírny a barvírny přešly pod správu příslušných měst, později z nich na Teplicku vznikl podnik Renox.

Shrňme tedy. Samotný Severočeský region je svým způsobem atypický, neboť se jedná o oblast bývalých Sudet a po druhé světové válce sem přišlo nové obyvatelstvo, které ke kraji nemělo příliš vztah. Samotné Teplice pak jsou především lázeňským městem, kde nebyl průmysl příliš podporován, a proto zde byly především menší výrobní, nebo se zboží vyrábělo podomácku. Tak jako na celém území bývalého Československa po nástupu KSČ k moci, ženy nastupují masově do zaměstnání, přičemž obsazují nízkostatusové pozice v průmyslu a zemědělství, v 60. letech pak vstupují do administrativy a služeb. Zároveň se

a regulace mezd podle odvětví, s promítáním státně politických priorit), která vedla k charakteristické, dlouhodobě reprodukované odvětvové dělbě práce mezi muži a ženami. (Tamtéž, s. 76)

¹¹⁸ Drahomíra FISCHLOVÁ, *Analýza rozdílu...*, s. 75.

¹¹⁹ Zpracováno dle historického úvodu k archivní pomůcce, který napsal PhDr. K. Vilímek, SOKA Teplice, fond Osvobozená domácnost Teplice (1928)1945-1951, č. NAD 508.

ženy koncentrují převážně do zpracovatelského průmyslu (potravinářství, textil, oděvní průmysl aj.) a do nižších pozic v rámci administrativy a služeb. Na Teplicku pak fungovalo několik soukromých prádelen a čistíren, které byly po 2. světové válce zkonfiskovány a posléze přešly do vlastnictví družstva Osvobozená domácnost. To zaniklo v roce 1951, a jeho drobné provozovny fungovaly pod správou Sdruženého komunálního podniku města Teplice. Velkých provozoven se ujala správa města Teplice a později z nich vznikl podnik Renox.

3. Shrnutí základních pozic sekundární literatury

Nyní představím základní pozice sekundární literatury k fenoménu Osvobozená domácnost, hodnocení jejího významu.

1. Po skončení druhé světové války byly obnoveny ženské spolky a organizace, které nastolily nové emancipační požadavky. Jedním z těchto požadavků bylo usnadnit ženám práci v domácnosti, tak aby se mohly plně věnovat veřejné a politické činnosti a staly se tak plnohodnotnými lidmi. Bylo navrženo založit družstva, která by poskytovala služby k ulehčení domácí práce – tedy praní, žehlení, správkou oděvů apod. Tato družstva pak pod názvem „Osvobozená domácnost“ fungovala po celém Československu.

2. Tyto snahy nepochybně souvisely s konceptem emancipace žen. Usnadnění domácí práce ženám patřilo k hlavním bodům všech proudů ženského hnutí v tehdejší Československu, tedy liberálnímu, socialistickému a komunistickému, které usilovaly o rovnoprávnost mužů a žen. Drobná odchylka spočívala v tom, že komunistky předpokládaly jeho naplnění až v novém společenském uspořádání. Navíc především liberálky kladly důraz na dobrovolné rozhodnutí ženy, zda pracovat, či zůstat v domácnosti. Po roce 1948 však k této emancipační složce přibyla i složka užitečnosti, neboť ve větším zaměstnávání žen byl spatřován předpoklad k co největšímu rozvoji socialistického hospodářství a tím rozkvětu celé společnosti. Zde se již nekladl důraz na dobrovolnost rozhodnutí. Ženy a muži se měli společně podílet na uskutečnění beztřídní společnosti.

3. Záměr uskutečnit emancipaci žen tímto způsobem se s jejich ohlasem příliš nesešel. Nadále zůstávalo faktem dvojí zatížení žen, kdy kromě práce mimo domov musely zastat práci v domácnosti. Nebralo se v úvahu, že by v domácnosti mohl zůstat muž, či že by se spolu se svou ženou o tuto práci nějak rovnocenně podělil. Služeb Osvobozené domácnosti ženy nevyužívaly příliš a to především kvůli jejich nízké kvalitě, časové náročnosti, nespolehlivosti a vysoké ceně. Nadále převažovala domácí malovýroba, kdy si ženy samy pletly, šily, zavařovaly apod. Navíc některé ženy zkrátka doma zůstat chtěly a věnovat se dětem.

4. Příčiny tohoto neúspěchu tkvěly v samotné povaze pojetí emancipace žen. Ve všech třech případech (proudech ženského hnutí) se domácí práce považovala za něco, co ženám

znemožňuje věnovat se skutečně „důležitým a významným“ věcem. Navíc se předpokládalo, že každá žena se bude chtít stát matkou. Nebrala se v úvahu spolupráce mužů. Po únoru 1948 pak byla tato emancipace diktována shora, bez vyslechnutí toho, co by si ženy skutečně přály. Konečně však ani samotné služby pro ženy nebyly příliš státem podporovány, a ani jejich kvalita nebyla valná, navíc byly drahé.

Dosavadní zjištění vyplývající ze sekundární literatury mě budou v mém výzkumu orientovat. Budu si všímat toho, zda uvedené pozice platily či neplatily pro družstvo v Teplicích, přičemž je třeba mít na vědomí specifický kontext Ústeckého kraje.

II. Analytická část

1. Metoda sondy

1. 1. Popis metody

Metoda sondy se v historickém výzkumu může uplatnit dvěma odlišnými přístupy. V prvním případě se jedná o vytyčení reprezentativního vzorku – výběrového souboru, ve druhém pak o problematiku užšího vymezení předmětu zkoumání.¹²⁰ Ve své práci využiji přístupu druhého. V něm se pomocí metody „nesnažíme zkoumat problematiku v horizontální rovině; úkolem sondy je zjistit ve vertikálním průřezu povahu zkoumané problematiky“.¹²¹ Podle autora toto pojetí metoda sondy připomíná metodu mikroanalýzy a pro velké historické výzkumy slouží většinou jako předvýzkum, na který navazuje další výzkum. V mém případě by měla metoda sondy upozornit na fenomény spojené s hodnocením instituce Osvobozená domácnost takřkajíc zevnitř, jejími aktéry v jedné konkrétní organizaci, a umožňuje tedy také zpřesňovat otázky pro případný další výzkum.

Předmětem mé sondy je družstvo (podnik) Osvobozená domácnost Teplice, které v letech 1946 – 1951 fungovalo v Ústeckém kraji. K tomuto se dochoval fond nazvaný „Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951“, uložený ve Státním okresním archivu v Teplicích. Právě z tohoto fondu jsem čerpala materiál pro svou práci. Přestože družstva Osvobozené domácnosti poskytovala své služby po celém tehdejší Československu, nemusela fungovat stejně, proto bude mnou zkoumaný materiál do jisté míry specifický a závěry pro své teze budu činit pouze na základě tohoto materiálu. Pro zhodnocení celkového přínosu idey „osvobozené domácnosti“ by bylo nutné provést výzkum zbylých dochovaných fondů, pro Náchod, Kolín a Valašské Meziříčí¹²², ale i v tomto případě by se nejednalo o kompletní materiál.

Pramenný materiál, jehož vzorek popisují níže, zkoumám z hlediska hledání odpovědí na následující otázky, které se jako centrální objevují v příslušné literatuře. Cíle a jejich naplnění představují dva velké tematické celky. Obě ještě operacionalizují tak, že je rozkládám do dvou podotázek.

¹²⁰ Karel KUBIŠ, *Metoda sondy (Reprezentativní výběr)*, in: Miroslav HROCH a kol., *Úvod do studia dějepisu*, Praha: SPN, 1985, s. 229.

¹²¹ Karel KUBIŠ, *Metoda sondy...*, s. 232.

¹²² Archivní fondy a sbírky v České republice, MV ČR, dostupné na: <http://aplikace.mvcr.cz/vozidla/peva/index.php?lang=cs&fondx=substring&submit=-+vyhledej+-&fond=osvobozen%E1+dom%E1cnost&archivx=substring&archiv=&mistovzx=substring&mistovz=&puvodce x=substring&puvodce=&tpopix=substring&tpopis=&od=&do=&tema=&tema>

1a. Jaký deklarovaný společenský cíl měla družstva O.D. (s)plnit, co se jejich zakládáním sledovalo?

1b. Do jaké míry byly tyto snahy spojovány s konceptem emancipace žen?

2a. Setkaly se tyto služby se zájmem žen?

2b. Kde tkvěly podle účastníků neúspěchy tohoto projektu?

První dvě otázky budu zkoumat zejména rozbořením stanov, referátů, letáků a dalších materiálů, které obsahují formulaci cílů zdůvodnění zakládání OD. Na druhé dvě budu hledat odpověď v identifikaci a tematizaci problémů, jak jsou obsaženy v zápisech ze schůzí. Prvním krokem však bude vytvořit celkový přehled témat, která se na schůzích řešila.

1. 2. Pramenný materiál

Pramenný materiál v mém případě představoval především obsah fondu Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951. Databáze uvádí metráž 3,60 bm, a informaci o tom, že fond je nezpracovaný. Nicméně zjistila jsem, že fond byl na podzim roku 2009 zpracován, přičemž bylo vyskartováno 2,80 bm faktur, věstníků, duplicitních materiálů, personálních spisů, denních výkazů a cestovních výdajů. Fond nazvaný „Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951“ byl zpřístupněn a nyní ho tvoří 23 inv. jednotek, 9 evid. jednotek (3 účetní knihy a 6 kantonů). Obsahuje doklady o konfiskaci a převodech vlastnictví, výpisy z pozemkových knih, soupisy a odhady majetku, stavební dokumentaci, stanovy družstva, výroční zprávy, likvidaci družstva, tři účetní knihy, účetní spisy a dokumentaci – vkladní knížky členů družstva, podílové listy bývalých firem a jejich pojistky a sešit oslavných básní.

Klíčový materiál pro mě představovala především složka se zápisy komise a zápisy schůzí z celého období fungování družstva OD, a rovněž také stanovy družstva a referáty.

V Národním archivu to pak byl především fond Ministerstva místního hospodářství, Praha z let (1945)1953-1958, který obsahuje spisy týkající se řízení, vývoje a hospodaření podniků místního a komunálního hospodářství, jedná se o pramen ke studiu začleňování soukromých živností do podniků komunálních.

Archivy jsem navštěvovala v období duben-červen 2010.

1. 3. Vzorčky

Vzorkem v mém případě byly zápisy schůzí a zápisy komise, stanovy družstva, referáty vypracované k různým příležitostem. Fond „Osvobozená domácnost Teplice (1928)

1945-1951“ obsahoval několik kartonů s různou tematikou. Klíčové pro mě byly kartony s inventárním číslem 1 *Vznik družstva 1950-1951*, č. 4 *Seznam majetku a jeho odevzdání OD 1939-1950*, č. 5 *Národní správa 1945 – 1948*, č. 7 *Seznam filiálek 1947-1950*, č. 8 *Stanovy družstva (1946)*, č. 9 *Výroční zprávy (1950)*, č. 10 *Likvidace družstva 1951*, č. 11 *Zápisí komise 1951*, č. 12 *Zápisí schůzí 1946 – 1951*. Tyto kartony, které představují můj výzkumný vzorek, jsem procházela podle určitého klíče. Vybírala jsem z nich podklady pro svou práci, vztahující se k mým výzkumným otázkám. Karton č. 12 obsahoval zápisí ze schůzí z let 1946 – 1951, v úvodu byly vždy stručně uvedeny body jednání, ty mě upozornily na to, co je pro mou práci relevantní. Tento soubor zápisů tak tvořil můj výzkumný vzorek. Takto systematicky jsem postupovala při studiu všech kartonů. Jelikož se má výzkumné otázky nedotýkají provozu OD, zmíním se o těchto záležitostech pouze okrajově, byť představují velkou část obsahu fondu.

1. 4. Analýza

V následující analýze představím přehled diskutovaných témat na základě zápisů ze schůzí a komise z let 1946 - 1951. Poté bude následovat klíčový rozbor stanov a referátů, z kterého by měly vystoupit cíle a smysl zakládání družstva OD. Nakonec na základě zápisů schůzí a komise představím a zhodnotím problémy, které se v nich řešily, tedy ty, které vypovídají o případném zájmu či nezájmu žen o služby OD, úspěších a neúspěších družstva. Mým cílem bude zjistit, jak přesně byly tyto cíle deklarovány v těchto materiálech a jak v nich byly zhodnocovány neúspěchy tohoto projektu samotnými účastníky.

1.4.1. Přehled diskutovaných témat

Složka fondu „Osvobozená domácnost Teplice (1928)1945-1951“ s inventárním číslem 11 *Zápisí komise 1951* a s číslem 12 *Zápisí schůzí 1946 – 1951* obsahuje stovky těchto zápisů a je velice objemná. Na základě tematických bodů, které se měly na schůzi projednávat, uvedených vždy na začátku zápisů, lze rekonstruovat diskutovaná témata a rozdělit je do několika tematických celků. Kromě první zakládající schůze, kde došlo k ustavení družstva a představení stanov, to byly především provozní záležitosti a nesnáze s provozem spojené, především špatná kvalita služeb, problémy se zaměstnanci, potíže s dokončením staveb, problematika sloučení družstev, školení vedoucích filiálek, plnění plánu, plánování na další rok a tedy hlavně finance.

Provoz družstva OD

V rámci provozu OD se řešila špatná koordinace družstva, nedodané zásilky prádla, nebo zaslané na špatnou adresu, ale i jeho ztráta. Například velkým fiaskem byla ztráta prádla SNB, zde se uvádí, že „by vedoucího museli zavřít, protože se jedná o zpronevěru cca v ceně 50.000 Kč“.¹²³ Řešila se špatná kvalita služeb. Dodací lhůty OD byly dlouhé a stížnosti se množily, v Rudém právu dokonce vyšla na tento nedostatek stížnost.

Problémy se zaměstnanci

Problémy se zaměstnanci jsou v zápisech častým tématem, především z důvodů ideologických, kdy je vyjádřena obava o jejich názorové postoje. Nezřídka se však setkáváme s případy, kdy dochází k odcizení peněz, prádla, či o hrubou nekázeň a nedbalost. Například se zde píše, že musela být propuštěna účetní a rovněž pomocnice v domácnosti, neboť byly „nespolehlivé a nesvědomité“¹²⁴. V zápisu z 1. 9. 1949 je pro změnu záznam o jakémsi panu Hurtíkovi, vedoucím opravárny v Mostě, neboť tato provozovna vykazuje ztrátu 21.000 Kč, p. Hurtík se přiznal, že prováděl věci „na černo“, především co se týče šití nových obleků, které neúčtoval Osvobozené domácnosti v Horním Litvínově. Souhlasí s tím vzniklou ztrátu uhradit, zároveň s ním byl rozváznán poměr.¹²⁵

Problematika ideologického školení

Vzhledem k poučovacímu politickému klimatu, bylo rovněž jedním z hlavních témat ideologické školení zaměstnanců. V jednom ze zápisů se řešil nástup nového politického vedoucího, kterým by měla být žena. Dále je nutno v závodu OD povzbudit „ducha socialistické soutěže“.

Finance a plánování

Velkým tématem, které se v zápisech řeší, je ekonomický provoz družstva. V zápisu z 30. 6. 1949 se uvádí, že hospodářství OD se všude zlepšilo oproti hospodaření národní správy. Přesto ale nejsou provozní prostředky veliké a bude nutné obezřetně hospodařit. Velké investice budou třeba do staveb Vladyka a Ehmig, družstvo si požádalo o úvěr k provozní a k investiční bance, pakliže budou tyto úvěry odmítnuty, teprve tehdy si družstvo může zažádat

¹²³ SOkA Teplice, Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, zápis z 1. 9. 1949.

¹²⁴ SOkA Teplice, Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, zápis z 9. 12. 1948.

¹²⁵ SOkA Teplice, Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, zápis z 1. 9. 1949.

o úvěr na stavby se státní zárukou. Z pozdějších zápisů vyplývá, že žádost o subvenci nebyla úspěšná. Tento a mnoho dalších zápisů ukazuje, že družstvo se potýkalo s nedostatkem financí, což vyústilo až v likvidaci družstva a jeho převedení pod místní komunální podnik.

1.4.2. Cíle a smysl zakládání družstva OD

V rámci této části budu zkoumat první dvě podotázky na základě stanov, referátů a zápisů. Budu se tedy ptát:

- 1a. Jaký deklarovaný společenský cíl měla družstva OD (s)plnit, co se jejich zakládáním sledovalo?
- 1b. Do jaké míry byly tyto snahy spojovány s konceptem emancipace žen?

Jeden z prvních zápisů je z ustavující valné hromady družstva „*Nová cesta*“, „*družstva pro organizování pomoci domácnostem, zapsaného společenstva s ručením obmezeným*“¹²⁶, konané ve Střekově 27. 6. 1946. Zcela jistě se jedná o jakéhosi předchůdce družstva Osvobozená domácnost, neboť v zápise z následující schůze se píše o změně názvu družstva a to na „*Osvobozená domácnost*“.¹²⁷ Úkolem družstva nadále zůstává „*podporovati členy v jejich hospodaření, práci, podnikavosti a vynalézavosti. Společným provozováním družstevních prádelen, správkáren, čistíren, barvíren, kuchyní a organizováním pomocných prací pro domácnosti, jako kupříkladu úklidu a společným nákupem surovin, potřeb, strojů a nástrojů, sloužící ku provozování vytčené působnosti.*“¹²⁸ (viz příloha č. 1)

Dochovaly se rovněž stanovy družstva Osvobozená domácnost Teplice, jsou nedatovány, ale vzhledem ke skutečnosti, že se v nich objevují výrazy jako „*pečovati o výchovu svých zaměstnanců, činovníků a členských kádrů hospodářsko-politickým školením v duchu lidově demokratickém směrem k socialismu*“¹²⁹, můžeme usuzovat, že zmíněné stanovy pochází z období po komunistickém převratu z roku 1948. Účel družstva je však stále patrný, má provozovat společné podniky pro pomoc domácnostem, jako jsou prádelny, čistírny apod. Uvádí se zde, že „*účelem družstva jest společným provozováním a vhodným uspořádáním hospodářské, sociální a kulturní činnosti usilovati o zajištění a zlepšení hospodářství, jakož i zvýšení sociální a kulturní úrovně členů i ostatního pracujícího lidu a*

¹²⁶ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 27. 6. 1946.

¹²⁷ Tamtéž

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, inv. č. 8, Stanovy družstva (1946).

*přispívat všemi prostředky k plnění jednotného hospodářského plánu. K dosažení tohoto účelu jest družstvo oprávněno zejména: a/ Zřizovati a provozovati pro členy i ostatní pracující lid společné podniky pro pomoc domácnostem, jako jsou prádelny, čistírny a barvírny k praní, žehlení, spravování, čištění a barvení prádla, oděvních součástí a textilií, a provádění ostatní pomocné práce /úklid apod./ a případně zřizovati jídelny;...*¹³⁰ (viz příloha č. 3)

Můžeme tedy na základě obou citovaných úryvků říct, že se zde objevuje formulace cíle, které mělo družstvo plnit, tedy podporovat členy v jejich hospodaření, práci, podnikavosti a vynalézavosti a to společným provozováním prádelen, správkáren, čistíren, barvíren, kuchyní a organizováním pomocných prací pro domácnost. Jedná se o činnost, která zahrnuje péči o domácnost, tak aby se členové mohli věnovat více práci, která spíše rozvíjí jejich podnikavost a vynalézavost. Je třeba zdůraznit, že se zde ještě nehovoří konkrétně o pomoci ženám, avšak v následujících materiálech se profilují jako hlavní cílová skupina zcela jasně. První úryvek lze tedy interpretovat jako odpovídající dobovému klimatu a názoru a socialistickým konceptům prosazovaným po druhé světové válce, tedy již před únorovým převratem v roce 1948. Druhý pak odpovídá budovatelskému úsilí po roce 1948, cíl však zůstává neměnný. V materiálech z té doby se již ve větší či menší míře objevují ideologická kliše, formulace, které odpovídají poúnorovému diskursu. Vzhledem k této změně dochází v citovaných materiálech k zdůrazňování témat, která se v předchozích materiálech neobjevovaly. K původním snahám družstva OD se tak přidávají proklamace o nutnosti osvěty žen v těchto otázkách, získávání žen do družstva a jejich aktivní zapojení do práce (mimo domov), a s tím související agitace v prospěch nového lidově demokratického zřízení, nutnost plnění hospodářského plánu.

Chceme-li odpovědět na otázku, jaký společenský cíl měla družstva OD plnit a do jaké míry byly tyto snahy spojovány s konceptem emancipace žen, máme k dispozici svým způsobem unikátní referáty, které oslavují činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji. Jsou nedatovány, ale zdá se, že vznikly po únoru 1948, neboť se nesou očividně v propagandistickém duchu, vzývají k budovatelskému úsilí. Nalezneme v nich však především formulování společenských cílů OD. „Zajisté znáte výhody, které Vám dnes poskytuje naše Osvobozená domácnost – družstvo, jež je založeno proto, aby ulehčovalo našim ženám práci a činilo jim život pohodlnější.“¹³¹ (viz příloha č. 4) Družstva OD mělo tedy usnadňovat ženám práci v domácnosti, to bylo jeho prvotním cílem, důvodem k jeho založení.

¹³⁰ Tamtéž

¹³¹ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, referát *Hospodyně, ženy pracující.*

To, že nešlo pouze o snahu umožnit ženám pohodlnější život, lze vyčíst z následujícího úryvku. Neboť vzhledem k době, ze které referáty pocházejí, je v nich patrná formulace dalších společenských cílů poplatných pounorovému vývoji, a to povolávání žen do výroby, a s tím související nutnost ulehčit jim jejich práci v domácnosti. Ženy se měly spolupodílet na novém společenském zřízení, družstva OD jim měla tohoto cíle pomoci dosáhnout, respektive ho vůbec umožnit. „*Voláme-li ženy do výroby, pak máme také povinnosti se starati o jejich domácnost. To děláme tím, že jim levně pereme, žehlíme, spravujeme i uklízíme, čímž je zbavujeme těch nejhlavnějších starostí.*“¹³² Z citátu lze rovněž vycítit hlavní předpoklad, totiž že práce v domácnosti nemůže přinést naplnění, nýbrž je pouze jakousi neproduktivní úmornou dřinou. Jiný úryvek o tom hovoří již zcela jasně: „*Naším úkolem jest pomáhati těmto ženám, které se aktivně zapojily do budovatelského úsilí a nejdůležitějším posláním je pak jeho cíl: „Osvobodit naši ženu od všech domácích prací“.*“¹³³ Osvobodit ženu od všech domácích prací je zde explicitně formulováno jako nejdůležitější cíl družstva OD. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že domácí práce v té době skutečně namáhavé byly, např. ženy běžně praly nebo alespoň máchaly prádlo ručně, automatické pračky neexistovaly. Proto o usnadnění domácích prací ženám usilovaly i ženské organizace dávno před komunistickým převratem.

Je patrné, že naprosto zvítězil koncept komunistických představitelk ženského hnutí, což ostatně dokládá i jiný úryvek: „*Žijeme v době, kdy ženy společně s muži podělují se na zřízení státu a jsou zúčastněny ve veřejném politickém životě. To činí z ženy rovnoprávného příslušníka naší nové lidské společnosti. To už není ta žena, která byla odsouzena v minulosti jen k dřině, což z ní činilo ponižovanou a pokornou otrokyni domácnosti. Ale naše hospodářství a ústava zvláště povýšilo naše ženy natolik, že mohou zastávat každé povolání a státi se členky vlády. Není to přestížení záležitostí mužů – ale všeobecnou snahou a právem každé ženy, státi se zcela svobodnou tvůrčí spolupracovnicí lidově demokratického režimu.*“¹³⁴ Je zde patrné vymezení se vůči ženě, jež byla odsouzena „k dřině“, k tomu být „domácí otrokyní“. Nová žena v nové lidské společnosti se pak vyznačuje rovnoprávným postavením a podílí se na veřejném životě. Jedná se samozřejmě o vykreslení ideálního typu, který nemusel odpovídat prosté skutečnosti, ačkoliv se o to tvůrci nového společenského řádu snažili. Ve výše citovaném úryvku se rovněž ukazuje snaha využít tématu emancipace žen k propagaci režimu. Je rovněž zajímavé, jak se zde pojednává o rovnoprávnosti, tu lze interpretovat jako

¹³² Tamtéž

¹³³ Tamtéž

¹³⁴ Tamtéž

všeobecnou snahu a právo každé ženy, jakožto lidské bytosti, stát se svobodnou „spolupracovnicí“, podílet se svobodně na utváření společnosti. Ne na úkor mužů, což je v referátu zdůrazněno, ale společně s nimi. Domácí práce je pak jednoznačně tím, co ženám ztěžuje uplatnit toto všeobecné lidské právo.

Tuto pozici je možno interpretovat jako snahu ženám umožnit svobodně se rozhodnout pro určité povolání, a tedy pracovat za odpovídající plat. Nevykonávat nevděčnou a neplacenou domácí práci, kterou si žena nevolí, ale je na ni naložena. Problém nakonec nebyl v této ideji, jako spíše v tom, že režim postupem času začal upřednostňovat například hospodářské cíle, kterým bylo obětováno právě i téma „ulehčení domácí práce ženám“, což mimo jiné v konečném důsledku vyústilo v takový stav, kdy ženy musely dělat jak „otrockou“ práci v domácnosti, tak špatně placenou práci mimo domov. Takový postoj k domácí práci není vlastní pouze marxistické kritice, podobnou pozici můžeme nalézt například u Simone de Beauvoir, jejíž názorové pozice vycházely z existencialismu. Beauvoir chápala lidskou existenci v protikladu transcendence a imanence. Transcendenci, neboli přesahování sebe sama, hodnotila jako významnější, neboť viděla větší smysl právě ve spoluvytváření světa, než v uzavření se jen do domácího prostoru, v imanenci, kterou považovala za lidsky omezující existenci.

Dále je ve formulaci cílů je patrné jasné vymezení se vůči minulému zřízení a kapitalismu, především, co se týče postavení žen a ohledu na jejich potřeby. *„Tyto podmínky skýtaly možnosti i kapitalistům zakládat zde prádelny, čistírny a barevny. Jejich hledisko při provozování tohoto oboru bylo úplně jiné, než-li naše. Oni přemýšleli kolik vydělají a my přemýšlíme jak pomůžeme pracující ženě. A tento opačný názor jeví se také v tom, že závody, které jsme jako dědictví převzali vůbec nevyhovují našim dnešním požadavkům.“*¹³⁵ (viz příloha č. 4) Zdůrazňuje se, že nový režim má vyšší a hodnotnější cíl, než je dosahování zisku, a to pomoci pracující ženě. Na tomto cíli samozřejmě nebylo nic špatného, problém však spočívá v tom, že je opět využíván k sebe propagaci režimu.

Pro samotný Ústecký kraj referující vyzdvihovaly potřebnost družstva OD díky koncentraci oborů, kde jsou převážně zaměstnány ženy. Přepokládalo se, že právě zde by družstvo mohlo mít úspěch. *„Ústecký kraj jeden z nejprůmyslovějších krajů v republice, skýtá podmínky pro vybudování Osvobozené domácnosti v nejširším měřítku. Textilní továrny, chemický průmysl, rozsáhlá síť distribuce, to jsou obory, kde jsou převážně zaměstnány ženy. K tomu ještě lázně, rekreační středisko v Krušných horách, domovy hornických učňů,*

¹³⁵ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, referát *Činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji*.

*Stalinovy závody a SHD se svými domovy mladých. Odtud vyvěrá nutnost vybudovat skutečně vzornou Osvobozeno domácnost, která bude účinnou pomocí pracující ženě.*¹³⁶

Referáty se vyznačují rovněž silnou snahou povzbuzovat ženy, aby vstupovaly do družstva OD, což bylo nepochybně také jedním z cílů družstev OD. „Široká veřejnost si velmi cení služeb, které našim ženám poskytuje družstvo „Osvobozená domácnost“ a využije každé příležitosti tím, že se přihlásí jako členka našeho družstva, čímž získá značné výhody a z vlastní zkušenosti přesvědčí ostatní, aby vstupovaly do družstva Osvobozená domácnost“ a staly se tak našimi zákaznicemi. Naše ženy se již nescíslněkrát osvědčily v různých akcích a hlavně v boji za mír jsou mezi prvními – bylo by více k jejich cti, aby neztrácely smysl i pro tuto povinnost a využily všech služeb této technicko – pokrokové vymoženosti a ve vlastním zájmu šly příkladem vstříc s přihláškou do družstva „Osvobozená domácnost“.¹³⁷

Referát byl psán v době, kdy družstvo poskytovalo služby pouze svým členkám, předtím, než přešlo na zaměstnaneckou bázi, jak o tom píše Eva Uhrová. Zajímavé je rovněž, co bylo u žen v tehdejšímu úzu oceňováno. Jednalo se především, vzhledem k tomu, že jde o období krátce po druhé světové válce, o zdůrazňování jejich spoluúčasti při odbojových akcích, toho, že umíraly za svobodu své země a za mír. Tato dikce byla, vzhledem k tomu, že jde o počátky studené války, v tehdejšímu úzu běžná. Vyznačovala se vymezováním se vůči západnímu imperialismu, kterému se podsouvaly válečné úmysly. Socialistické zřízení bylo oproti tomu vykreslováno jako to mravnější a mírumilovnější, proto ten důraz na mírové snahy. Přesto se však domnívám, že zásluhy žen hodnotné nepochybně byly, ač je nový režim opět využil k propagačním cílům. Ženy samy dokázaly, že se umějí postavit po bok mužů a angažovat se, i za cenu vlastního života, například v odboji. V této souvislosti bych ráda

¹³⁶ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, referát *Činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji.*

¹³⁷ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, referát *Hospodyně, ženy pracující.*

zmínila Irenu Bernáškovou¹³⁸, první Češku odsouzenou nacisty k trestu smrti, ale i Františku Plamínkovou¹³⁹, či Miladu Horákovou.

Z uvedených materiálů vyplývají jednoznačně společenské cíle družstva OD, které jdou ruku v ruce s cíli emancipačními. Je rovněž zajímavé nacházet v dochovaných dokumentech stopy původců idey osvobozené domácnosti, strůjců zakládání družstev OD. Od počátků totiž byly tyto snahy spojeny s představitelkami různých proudů emancipačního hnutí v poválečném Československu. Což dokládá i zápis z 27. 6. 1946, kde se v odstavci o představenstvu družstva píše, že „*orgánu, svolávajícímu valnou hromadu, se ukládá, aby kandidátní listina pro volbu představenstva byla upravena tak, aby jedno místo bylo obsazeno zástupkyní R.O.H. případně jedno místo zástupkyní Rady č.s.l. žen, Jednotného svazu českých zemědělců a nejvýše 1 třetina zaměstnanci družstva. Předsednické a místopředsednické místo jest vyhrazeno ženám.*“¹⁴⁰ (viz příloha č. 1)

Jednoznačně se zde ukazuje propojenost s ženskými organizacemi tehdejšího Československa a samozřejmě Revolučním odborovým hnutím (ROH). ROH bylo nástupcem Ústřední rady odborů a na základě zákona č. 144/1946 Sb. z 16. května 1946 fungovalo jako jednotná nadstranická odborová organizace. Od počátku získalo ROH velké pravomoci a velký neformální vliv, avšak fungovalo pod značným vlivem KSČ a po únoru 1948 se dostalo zcela do jejího stínu.¹⁴¹ Je tedy možné, že ROH ve vedení družstva OD prosazovalo socialistické koncepty týkající se emancipace žen a odpovídající ideologii KSČ, neboť bylo už před únorovým převratem pod jejím vlivem. Co se týče ženských organizací, úryvek uvádí Radu československých žen, které předsedala Milada Horáková. Rada československých žen si zakládala na své nadstranickosti a sjednocovala požadavky různých proudů emancipačního

¹³⁸ Irena (Inka) Bernášková první Češka, odsouzená nacisty k smrti za svou odbojovou činnost. Se svým otcem vydávala za protektorátu ilegální časopis *V Boj*. Koncem roku 1939, kdy byla většina vydavatelů gestapem zatčena, pokračovala v jeho vydávání sama. Jeden výtisk dokonce provokativně posílala gestapu. Byla zatčena, vyslýchána a veškerou odpovědnost vzala na sebe - díky tomu byl její otec odsouzen "pouze" na tři roky vězení, ona sama byla odsouzena k trestu smrti. Domů napsala: „Jak se máte všichni? Sedíte pevně? Odhodlávám se vám totiž konečně oznámit, co jsem se minule odvážila sotva nadhodit: jsem zasnoubená od 5. 3. se smrtí. Sice nedobrovolně, ale když jsem s ní tolik koketovala při své činnosti venku, není divu, dělá-li si na mne nárok, že?“ Těsně předtím, než ji sťali gilotinou, prý zvolala: "A Československá republika přece bude!" Ince Bernáškové je věnován jeden díl dokumentárního cyklu ČT Neznámí hrdinové. Dle Petr KOURA, *Inka Bernášková – statečná žena ze Spořilova*, dostupné na: <http://www.sporilov.info/view.php?nazevclanku=inka-bernaskova-statecna-zena-ze-sporilova&cislocclanku=2005092701>.

¹³⁹ Senátorka Františka Plamínková, jedna z nejvýznamnějších představitelk ženského hnutí u nás, byla popravena za heydrichiády. A. Hitlerovi napsala: "Jako poctivá demokratka považuji za svou lidskou povinnost napsati Vám, pane říšský kancléři, protože jsem pevně přesvědčena, že i proti vojenské převaze pravda zvítězí," reagovala tak na jeho norimberskou řeč z 12.9.1938. Ve dvacátých letech založila Ženskou národní radu, uvědomovala si, že formální rovnoprávnost ještě nezajišťuje rovnoprávnost faktickou. V Terezíně jí Milada Horáková slíbila, že bude v této její práci pro ženy pokračovat. Svůj slib splnila.

¹⁴⁰ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 27. 6. 1946.

¹⁴¹ Počátky odborů v českých zemích, dostupné na: <http://cmosa.cmkos.cz/history.php>.

hnutí. Víme, že význam placené práce pro ženy byl centrální ve všech proudech ženského hnutí v poválečném Československu. Lze tedy říci, že v tomto smyslu Rada čsl. žen podporovala snahy a cíle družstva OD.

Ráda bych v této souvislosti zmínila dokument, který jsem objevila v Národním archivu v Praze, ve složce Ministerstva sociální péče, jedná se o spis ředitelství „Osvobozené domácnosti“, které sídlilo v Brně, Koblížné ulici č. 21, datovaný 27. ledna 1949. Jedná se o charakteristiku družstva Osvobozená domácnost a uvádí se zde: „*Osvobozená domácnost jest družstvem zapsaným do družstevního rejstříku v květnu 1947, které vzniklo z popudu Národní fronty žen, Rady žen a komise žen KOR. Členy družstva jsou fyzické osoby. Účelem družstva jest osvobození žen a mužů od domácích těžkých či obtížných prací a zejména pomoc pracujícím ženám. Osvobozená domácnost prozatím poskytuje tyto služby: praní prádla, čištění, barvení, opravy šatstva a prádla, hlídání dětí.*“¹⁴²

Nepochybně se jedná o nosnou ideu družstev Osvobozená domácnost, která platila i pro Teplice. Objevuje se tu zdůvodnění, totiž osvobodit ženy a muže od domácích těžkých prací a zejména pomoci pracujícím ženám. I z tohoto dokumentu vyplývá, že prvotním úkolem družstva bylo usnadnit těžké domácí práce všem pracujícím, bez ohledu na pohlaví, byť s přihlédnutím k tomu, že domácí práce vesměs vykonávají stále ženy. Citovaný spis nás však především zpravuje o tom, že družstvo OD vzniklo z popudu Národní fronty žen, Rady žen (jedná se nepochybně o Radu československých žen) a komise žen KOR, což je unikátní doklad toho, kde hledat kořeny družstva OD.

1.4.3. Identifikace problémů OD zevnitř organizace

V rámci této kapitoly se budu zabývat tím, zda se služby OD setkaly se zájmem žen a kde tkvěly dle účastníků samotných neúspěchy tohoto projektu, a to na základě zápisů a referátů a letáků.

Položila jsem si tedy tyto výzkumné otázky:

2a. Setkaly se tyto služby se zájmem žen?

2b. Kde tkvěly podle účastníků neúspěchy tohoto projektu?

Úvodem bych ráda citovala sdělení letáčku, který se dochoval ve fondu Osvobozené domácnosti Teplice. Oznamuje toto: „*Všem pracujícím ženám v ústeckém kraji. S radostí Vám*

¹⁴² NA v Praze, f. Ministerstvo místního hospodářství, odbor práce a mzdy, karton č. 431, Osvobozená domácnost – svazy.

*oznamujeme, že jsme dali do provozu nově vybudovanou prádelnu. Můžeme Vám proto již nyní vyprati Vaše prádlo dobře a rychle. Věříme, že použijete této příležitosti, neboť naší snahou jest ulehčiti všem pracujícím ženám těžkou domácí práci. Vaše prádlo přijme k vyprání každá naše prodejna ve Vašem městě. Těšíme se, že Vám budeme moci účinně pomáhati. Osvobozená domácnost Teplice.*¹⁴³ (viz příloha č. 5)

Vznik letáčku jsem si nedokázala dosadit do kontextu, a proto jsem ho zpočátku vyhodnotila jako další možný zdroj k potvrzení cílů družstva Osvobozené domácnosti. Jak jsem však pokračovala v pročitání zápisů ze schůzí družstva, objevila jsem zápis ze dne 25. 5. 1950, v kterém byly jedním z bodů hovory se ženami v domácnosti, a z kterého vyplývá, že dotyčný leták vznikl až v důsledku reakce na nedostatečný zájem žen o služby družstva OD. Zmiňovaná beseda byla uspořádána právě proto, aby vedení družstva zjistilo přímo od žen, proč služeb družstva OD tak málo využívají. V zápise jsou rovněž vyjmenovány body, které je nutno splnit, aby bylo dosaženo většího zájmu žen o služby OD.

Píše se zde: *„V úterý byl v besedě v Teplicích hovor se ženami v domácnosti, o kterém referuje s. Meisel. Tato konference se vydařila, ačkoliv účast byla velice malá. S. Beránek referuje o s. Süssmilichovi, který byl nespokojen s účastí na této schůzi, neboť na Teplice byla tato účast mizivá. Dále s. Beránek upozorňuje na to, že napříště, když se bude mít schůze konati, rozvine se o této záležitosti propagace a doporučuje, aby se nechaly natisknout letáky. Dohodnuto, že text sestaví s. Meisel. S. Beránek předčítá zápis z informační schůze s. Vondráčkové, která na této schůzi promluvila za KDR o významu družstva O.D. Ženy na této poradě podaly cenné návrhy, které má ve svém zápise s. Vondráčková poznamenány:*

- 1. Navštívit O.D. bez ohlášení.*
- 2. Všichni přítomní získají členy pro O.D.*
- 3. Budou uvědomovat veřejnost o O.D.*
- 4. Postarají se o nábor prádla v závodě i v domácnostech.*
- 5. Funkcionářky si rozdělí sběrný ve svém obvodu.*
- 6. Přímo v závodě v Bytřanech zařídití správkárnu prádla.*
- 7. Družstvo se bude obracet na ženy o rady.*
- 8. Snížití ceny úklidových stanic, aby je mohly používat ženy pracující.*

¹⁴³ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, leták *Všem pracujícím ženám v Ústeckém kraji*.

9. *Každá ztráta musí být nahrazena, i kdyby měla býti hrazena z kapsy funkcionáře.*¹⁴⁴

Tento zápis je proto velice významný z pohledu úspěšnosti služeb družstva u žen. Jednoznačně se zde ukazuje, že ženy o služby příliš nestály, a proto byla nutná jakási „reklama“, jednak formou letáků (bod č. 3), tak formou jakýchsi besed pro ženy, kde měly vznášet své připomínky a návrhy, jak služby družstva OD zlepšit. Na druhou stranu lze ocenit snahu, která, zdá se, nebyla hraná, a to ve smyslu vyjít ženám vstříc nejen snížením cen, ale také tím, že správárna dojde za nimi až do závodu, ve snaze naslouchat ženám a brát na vědomí jejich rady. Bod č. 8 pak ukazuje, že úklidové služby byly pro ženy příliš drahé a žádaly snížit jejich cenu.

Téma „uvědomování a získávání žen“ úzce souvisí i se snahou dosazovat především ženy do vedoucích funkcí. Ve výše zmíněném referátu od Idy Vondráčkové, referentky žen KDR, která jej přednesla na schůzi 25. 5. 1950, kde se řešil nízký zájem žen o služby OD a nutnost jeho zvýšení, se mimo jiné uvádí, že hlavním činitelem v družstvu by měly být ženy. *„Rozhodujícím činitelem v našem družstvu mají býti ženy, protože převážně jim pomáhá v jejich práci a v mnohých případech odstraňuje ji vůbec. Mezi zaměstnanci a i členy jest většina žen. Většina žen proto má býti i ve správních orgánech, čímž se vytvoří předpoklady pro zdárné rozvinutí činnosti družstva.*“¹⁴⁵ (viz příloha č. 4) Požadavek, aby ženy byly i ve vedení, a nejen na pozici praden, lze interpretovat jako skutečně emancipační, neboť deklaruje právo žen být na těchto pozicích. Zároveň má Osvobozená domácnost plně uspokojit pracující ženy, tak aby se mohly věnovat veřejně prospěšné činnosti, o čemž svědčí další slova. *„Zaměstnanci a členky družstva vzájemným pochopením pomohou vybudovat O.D. takovou, aby plně uspokojila pracující ženy. Z toho vidíme, že Osvobozená domácnost je vlastně praktickou, hospodářskou organizací žen a je jen na ženách, aby všechny své schopnosti tvořivosti, výchovy a organizace daly ku prospěchu a štěstí nás všech.*“¹⁴⁶

Návrhy Idy Vondráčkové padly na úrodnou půdu, neboť již v červnu toho roku, konkrétně 22. 6. 1950 se v jednom ze zápisů píše: *„(...) svolaly mimořádnou schůzku [závodní složky – pozn. P.Z.] a shodly se na tom, že pro družstvo Osvobozená domácnost by byla namíště jako politický vedoucí žena. Uvedené složky navrhly na toto místo s. Svobodovou, která by byla ochotna toto místo přijmout a nyní se má náhradní orgán k tomu vyjádřit.*

¹⁴⁴ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv.č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 25. 5. 1950.

¹⁴⁵ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12 Referát *Úkoly Osvobození domácnosti.*

¹⁴⁶ Tamtéž

Vzhledem k tomu, že všichni z přítomných jsou pro tento návrh, bude s. Svobodová prokádována a v kladném případě návrh prodiskutován na všech závodech.¹⁴⁷ Nicméně byť tu tato snaha byla, ukazuje se, že pro ženy (či alespoň většinu z nich) stále nebylo snadné skloubit náročnou funkci v zaměstnání s péčí o domácnost a především děti, neboť v tomtéž zápise se dále uvádí: „Soudružka Severová žádá, aby byla přeložena do provozu, odkud vyšla, neboť její nynější zaměstnání ji velice zaneprazdňuje. Uvádí, že má ještě malou dcerku, které se nemůže dostatečně věnovat, neboť jest velice často mimo domov. Bylo dohodnuto, že místo družstevní referentky obsazovaly závodní složky, takže se nyní ony opět buď dohodnou se s. Severovou, nebo samy dosadí na její místo jinou soudružku.“¹⁴⁸ Nakolik však byly tyto případy časté, či se jednalo pouze o výjimečný případ, nelze z pramenů zjistit, neboť se zde podobné zápisy již neobjevují. Je také možné, že se nedochovaly.

Vrátíme-li se k referátu Idy Vondráčkové, nepochybně se v něm projevuje neustálá víra v jakýsi pokrok, zlepšení, pakliže se všichni společně o to budou snažit. Rovněž z něj vyplývá, že žena by měla jít s tímto novým duchem doby. Má to být nová, lepší žena. A zdá se, že toto povzbuzování vytrvat v úsilí stoupá zároveň s tím, jak se nedaří dosáhnout kýženého úspěchu, cíle. „Nebát se této práce, překonávat všechny předsudky a nedůvěru, odpoutat se od typicky ženského konzervatismu a jít s duchem nové doby, to je to, co naše ženy musí umět, abychom již v krátké době překonávali všechny nedostatky, problémy a těžkosti, které ještě s mladým družstvem Osvobozenou domácností máme.“¹⁴⁹ Ženy samy pak mají podávat návrhy na zlepšení těchto služeb. (viz bod č. 7) „Družstevnice se postarají o širokou členkou základnu, budou dbát, aby vedoucí sběren O.D. byly řádně politicky a odborně školené, aby své úkoly mohly plnit dobře a odpovědně. Dále se postarají, aby byly vybudovány provozovny s větší kapacitou a pro zaměstnance co nejpříjemnější, aby ceny za praní a čištění, úklid a správký prádla byly dostupné i pro početné rodiny. Zkrátka zdokonalit službu O.D., aby byly spokojené široké vrstvy pracujícího lidu. Očekáváme, že členky družstva zapojí se do sboru funkcionářek, které ustavíme ve čtvrtích města při sběrnách a které budou samy kontrolovat práci družstva a podávat návrhy na zlepšení služby. Hlavním úkolem tedy je, získat přímé členky družstva a vyhledávat v nich schopné a cílevědomé funkcionářky, abychom s nimi mohli úkoly nám vytýčené 5 LP plnit.“¹⁵⁰

¹⁴⁷ SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 22. 6. 1950.

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát *Úkoly Osvobození domácnosti*.

¹⁵⁰ Tamtéž

Zajímavý je odstavec, který informuje o pokusu zavést úklid v domácnostech, který však neměl příliš velkou odezvu. „*Jestliže však Osvobozená domácnost má skutečně pomoci pracující ženě v domácnosti, tak víme všichni, že praní prádla je sice nejtěžší práce ženy, ale jsou i jiné práce. Tak ku příkladu úklid v domácnostech. Něco co v kapitalistickém státě není možno, aby žena dělnice přišla ze zaměstnání domů a měla byt uklizen. I na toto pole působnosti se vrhla Osvobozená domácnost v našem kraji. Ve všech větších městech našeho kraje jsou již založeny a pracují úklidové stanice. Pravda, nedávají nám ještě to, co bychom si představovali, potíže jsou daleko větší než v jiném oboru. Není zkušeností, práce se vykonává ručně, otázka pracovních sil, není strojů na mytí podlah, oken apod. Proto také zatím ty stížnosti, že úklid je příliš drahý. Tak jsou zatím naše úklidové stanice zvány jen po malířích. Pravidelné úklidy v domácnostech pracujících žen, tak jak si to představujeme, jest velmi málo. Základy jsou však položeny a je nutno, aby celá naše veřejnost a všichni pracující se upnuli na to vyřešit spoustu problémů v tomto oboru.*“¹⁵¹

Opět tedy vyzvání, aby se všichni pracující snažili, aby tohoto cíle bylo dosaženo, jen tak se problémy vyřeší. K tomu se pojí vytýčení úkolů na příští rok, jejichž splnění je nutným předpokladem úspěchu a k tomu ujištění, že ženy těchto služeb budou využívat, neboť, jak se ukazuje, čím dál více žen si dává práť své prádlo a životní úroveň se zvyšuje. Tento úryvek ukazuje, že ženy o služby OD stály, dokonce jejich zájem vzrůstal. „*V příštím roce stojíme před novým úkolem, tj. zřídit opravárny prádla, tak aby pracující žena neseseděla večer do noci nad oprávkami prádla pro celou rodinu. Je nutno prohloubit dále síť prodejen nejen ve městě, ale i na venkově. (...) Životní úroveň pracujících stoupá den ku dni. Vidíme to, že čím dále tím více žen si dává práť své prádlo. Čištění šatstva doma už skoro úplně odpadá, svědčí o tom návaly čištění a kapacita našich provozoven se nezvyšuje úměrně s rostoucí potřebou pracujících žen.*“¹⁵²

Apel mířený na ženy je zcela zřejmý z posledního odstavce. „*Osvobozená domácnost patří všem pracujícím ženám a ony musí účinně pomáhat při výstavbě tohoto družstva. Je nutno lépe podchytit členské kádry, je nutno, aby ženy se ještě více zajímaly o Osvobozenou domácnost, ne jen tenkrát když nejsou spokojeny. Užší spolupráce zaměstnanců se ženami, budovat členské kroužky. Úspěch v budování Osvobozené domácnosti jest závislý na spolupráci nejširších mas pracujících žen a proto „na konci první pětiletky, každá žena členkou Osvobozené domácnosti“, jen tak získáme podmínky pro skutečné zrovnoprávnění*

¹⁵¹ SOKA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát *Činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji*.

¹⁵² Tamtéž

žen.¹⁵³ Úryvek se opět vyznačuje silně emancipační rétorikou, zároveň je zajímavé, že jsou ženy vyzývány k tomu, vybudovat si tyto služby pomoci samy. Mohli bychom to tedy interpretovat jako jakési vybízení ke svépomoci, samotné aktivitě žen, aby zlepšovaly svůj úděl.

Zároveň však všechny tyto apely na aktivitu žen můžeme interpretovat jako reakci na nedostatečný zájem samotných žen o služby OD, tedy ne tak velký, jak si představovaly zakladatelky a funkcionářky družstva OD. Výzvy nebyly příliš úspěšné a služby se nijak nezlepšovaly, ba naopak. Ze zápisů vyplývá, že se hromadily stížnosti na kvalitu služeb OD. Zápis, citovaný na začátku této kapitoly, pochází z června roku 1950, body na této schůzi řešené jsou reakcí na chod Osvobozené domácnosti v předchozích letech, neboť například zápis z 7. 7. 1949, oddíl Žádost Rady žen v Horním Litvínově, nás zpravuje o tomto: „soudružka Brožíková referuje, že byla volána na okresní sekretariát KSC v horním Litvínově, kde jí bylo vytykáno, že Osvobozená domácnost špatně pere. S. Brožíková důtklivě upozorňuje ostatní členy náhradního orgánu, aby dbali na svých závodech zvyšování kvality vypraného prádla“.¹⁵⁴ Stížnosti se množily, jedna z nich byla dokonce zveřejněna v Rudém právu.

Bod nazvaný *Stížnost v Rudém právu na dlouhou dodací lhůtu* se řešil na schůzi dne 4. 10. 1950.¹⁵⁵ Touto záležitostí byla pověřena s. Havránková společně se s. Stejskalem, aby sjednali nápravu. Napsali článek, který byl předán redakci Rudého práva a dalším dvanácti radám a médiím ke zveřejnění, jejich výčet je také zajímavý.¹⁵⁶ (viz příloha č. 7) Vysvětlují, že dlouhá dodací lhůta byla zaviněna špatným dovozem, a s. Stejskal přislíbujíc, že se vynasnaží, aby běžné zboží bylo z filiálek dováženo, aby nevznikaly zbytečné nepříjemnosti z dodací lhůty.¹⁵⁷

¹⁵³ Tamtéž

¹⁵⁴ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 7. 7. 1949.

¹⁵⁵ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 4. 10. 1950.

¹⁵⁶ Uvádím zde soupis zmíněných médií a rad, zajímavé jsou především vzhledem k tématu mé práce časopisy *Naše žena*, *Květy a Vlasta*. Čsl. Rozhlas, Praha, Krajská odborová rada, Ústí n. L., Krajská družstevní rada, Ústí n. L., Ústřední rada družstev, Praha, Redakce Rudého práva, Praha, Redakce *Práce*, Praha, Redakce *Svobodného slova*, Praha, Redakce *Lidové demokracie*, Praha, Redakce *Naše žena*, Praha, Redakce *Květy*, Praha, Redakce *Průboje*, Ústí n. L., Redakce *Výstavby*, *Stalinovy závody*, *Záluží*, Redakce *Vlasta*, Praha.

¹⁵⁷ V rozeslaném dopise se ale také uvádí: „*Při této příležitosti bychom chtěli také my ukázat na potíže, které máme my s našimi zákazníky. Věříme, že máme nedostatky, ale máme také snahu je řešit a odstraňovat. Máme však takové zkušenosti, že můžeme tvrdit, že někteří lidé vyhledávají nás, doufají, že se jim věc ztratí, a že na tom vydělají. Jest zajímavé, že vždy, když je zákazník přesvědčen, že se věc ztratila, tvrdí, že to byla zcela nová věc a žádá konkrétní sumu, jako náhradu. Namítne nám třeba, že sotva u nás zcizí věc starou. My však musíme potom divit tomu, že se do čistírny dávají věci zcela nové. Novou věc přece nepotřebují barvit ani čistit, nebo si koupí barvu takovou, jakou chci. Náš trh je přeci již dosti zásoben. Ztracená, byť domnělá věc je podle zákazníka vždy kvalitnější, než jaké ve skutečnosti byla.*“¹⁵⁷ Následně uvádí několik případů.

I v dalších zápisech se množí řešení stížností na služby OD. Uvádí se důvody, proč OD neplní tak dobře své služby. Jednak je to nedostatkem sil, velkou absencí, závod má rovněž nedostatečně plánovaný vývoz špíny a odvoz čistého prádla z důvodu nedostačujícího autoparku, stroje v podniku mají četné technické problémy a nedostatky, důvodem jsou také špatně „*kádrově obsazené filiálky*“.¹⁵⁸ Následně se navrhuje opatření k tomu, aby se jejich práce zlepšila. Předně zorganizují jednu nebo více náborových akcí, všechny práce v prádelně budou zaúkolovány, obsazena bude funkce provozaře, který bude mít za úkol práci organizovat. Bude vypracován přesný plán svozu a odvozu prádla, také zajištěno pravidelné odborné a politické školení vedoucích filiálek, ale i zaměstnanců.¹⁵⁹

Jeden z dochovaných referátů se zabývá právě nedostatky služeb Osvobozené domácnosti a pochází nejspíše z roku 1949. „*Osvobozená domácnost v Teplicích, krajské družstvo pro organizování pomoci domácnostem nemá v našem kraji takové jméno, na které bychom mohli pohlížeti s hrdostí. Sebekritické zkoumání příčin tohoto nepříjemného zjevu jest prvním předpokladem k odstranění všech závad, nedostatků a chyb, které tvořily předpoklady k tomuto stavu. Stávající náhradní správní orgán, v čele se soudruhem Macounem se ujal za spolupráce všech zaměstnanců úkolů, vytvořiti předpoklady a vybudovati základy, na nichž by se družstvo stalo činitelem, na které bychom pohlíželi s pýchou a hrdostí.*“¹⁶⁰

Opět se zde zdůrazňuje, že není možné pouze sledovat bilanci, ale pozorovat, jak se služby OD promítají do praktického života, zda skutečně plní účel, který plnit mají. „*Účelové poslání družstva jest organizovaná pomoc pro domácnost, tj. již ve jménu, tj. ve znění družstva. Tento účel se nám nesmí projevovati jen v ročních bilancích družstva, ale musí se nám v příštím roce projevití bezpodmínečně v bilanci služeb našemu pracujícímu lidu. Jak naši činnost ohodnotí pracující lid, takovými budeme. Naše ohodnocení necháme provést na závodech, od dělníků a dělnic, kteří jsou na prvním místě legitimováni k tomu, aby práci družstva O.D. ohodnotili.*“¹⁶¹

Dvě poslední věty vypovídají o tom, co píše Jechová v jednom ze svých článků, totiž, že prvotním cílem nového režimu a tedy komunistických představitelk ženského hnutí bylo dosáhnout především socialismu, kde si mimo jiné ženy a muži budou skutečně rovni. Nyní bylo důležité především nastolit podmínky k uskutečnění této rovnoprávnosti v budoucnosti.

¹⁵⁸ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 25. 5. 1950.

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. č, inv. č. 12, referát *Vpřed k socialismu*.

¹⁶¹ Tamtéž

„Slibme sobě všichni, že ze všech sil se vynasnažíme o to, aby naše družstvo mělo v našem kraji jméno družstva lidového, jehož jediným a hlavním posláním je pomoci na cestě k socialismu ve zvyšování úrovně našeho pracujícího lidu. Naší snahou musí být jít rychleji vpřed k cíli socialismu.“¹⁶²

Můžeme tedy konstatovat, že OD, tedy alespoň v Teplicích, dobře nefungovala, množící se stížnosti na její služby, kdy muselo být dokonce zveřejněno vysvětlení v tisku, jsou toho důkazem. Podobné těžkosti vyplývají v podstatě ze všech pramenů uložených v archivu, nejednalo se tedy jen o dočasné selhání. Pro ilustraci je v příloze č. 23 zápis z disciplinárního řízení, který čítá 6 stran a vypovídá o tom, jak špatně byl podnik organizován.

Závěrem bych se ještě zmínila o jednom z referátů nazvaném Československý svaz žen a Osvobozená domácnost, který napsala pí Styblíková, tajemnice KVČSŽ, a který vznikl roku 1950. Úkolem KVČSŽ bylo sledovat zájmy žen a především zapojit ženy do výroby. Byl to jakýsi nástroj nového režimu k uskutečňování rovnoprávnosti žen, ale především v souvislosti s budovatelskými snahami. *„Československý svaz žen jako vrcholná ženská organizace, má široké pole své působnosti. Vedle hlavních budovatelských úkolů, získat co největší počet žen z domácnosti do výroby, zainteresovat tisíce žen stojících stranou na politické a hospodářské dění ve státu, je naší povinností, pomoci při budování sociálních zařízení v takové šíři, abychom oprostili ženy od starostí o děti a rodinu a zbytečné dřiny v domácnosti.“¹⁶³*

Zdá se, že ženy služby uvítaly. Avšak je otázkou, nakolik bylo jejich rozhodnutí skutečně svobodné v tom smyslu, z kolika možností měly na vybranou. Je možné říci, že jim nic jiného nezbývalo. *„Vedle dobře vybudovaných jeslí a mateřských škol, družin mládeže, společných vývařoven, ženy potřebují služeb Osvobozené domácnosti. Československý svaz žen se teprve v posledních měsících systematicky zabýval Osvobozenou domácností. Do čtvrtletního pracovního plánu jsme zařadily vedle náboru členek do O.D., vybudování sběren prádla v závodech. V první kampani byly získány závody Kovona v Duchově, v Ledvicích, Tena v Oldřichově a Korda v Litvínově. Ženy z těchto závodů prohlédly si dne 14.IX.1950 závod v Bystranech a rozhodly se hromadně používat výhod této moderně vybavené prádelny.“¹⁶⁴*

¹⁶² Tamtéž

¹⁶³ SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát Československý svaz žen a Osvobozená domácnost.

¹⁶⁴ Tamtéž

Referující si byla dobře vědoma nesnází, které provoz OD provázely. Těchto chyb bylo nejspíš skutečně mnoho, neboť je zde zdůrazňováno, že je nezbytné se jich příště vyvarovat, jinak družstvo OD ztratí na své důvěryhodnosti. *„Bude jen nutné, aby tyto zásilky netrpěly některými dosavadními chybami, aby byly vypraveny ve stanovené lhůtě, aby nedocházelo k záměně prádla a ani k drobným ztrátám. Poněvadž dobře a pečlivě vybavené zásilky jsou nejen správnou službou pracující ženě, ale pomohou nám získat další dosud nedůvěřivé a váhavé ženy.“*¹⁶⁵ A v následující větě je vyjádřena další obava, totiž aby ženy již nepožadovaly volný den na praní, o čemž se mimo jiné zmiňuje Jechová.¹⁶⁶ Nicméně referující si uvědomuje, že ženy tak tuto práci vykonávají v neděli, kdy by měly odpočívat, a proto je nutné zlepšit služby OD, aby tohoto žena byla ušetřena.

*„Odpadnou nám potom žádosti žen ze závodů, aby měly jeden den volný na prádlo, jednak to úmorné vypětí ženy, která bude v noci, nebo v časných ranních hodinách musí prádlo vyprat a tím k času stejně již prací vyplněnému přidává další hodiny práce. Většina žen však tuto práci koná v neděli a tak místo zaslouženého odpočinku, nebo poklidné pohody s členy své rodiny pere, zašívá, žehlí a uklízí, unavená a mrzutá nastupuje v pondělí práci ve svém závodě. Bude proto naší snahou, abychom společně se zaměstnanci O.D. a hlavně jejich zásluhou v prádelnách, opravárnách a u klidových stanicích OD., vybudovali taková zařízení, aby je ženy používali s důvěrou, klidně a bezstarostně a aby mohly na svých pracovištích s radostí věnovat se hlavnímu úkolu dneška, splnit a překročit 5LP.“*¹⁶⁷

Už ti, kteří vyzdvihovali užitečnost podniku OD, si uvědomovali, kolik je ještě třeba učinit práce, aby se kýžené osvobození ženy stalo skutečností. Zůstává otázkou, nakolik patřila slova jako „více se snažit, abychom prospěli ženám“, „stojíme před novým úkolem“, „kritika byla někdy více a někdy méně opodstatněna“ k tehdejšímu formálnímu úzu. Každopádně z archivních materiálů lze vyčíst, že chyběly především finance na zlepšení provozu, zákaznice nebyly příliš se službami spokojeny a bylo velké množství reklamací. To byly také nejspíš hlavní důvody neúspěchu tohoto projektu.

¹⁶⁵ Tamtéž

¹⁶⁶ Květa JECHOVÁ, *Cesta k emancipaci...*, s. 126.

¹⁶⁷ Tamtéž

Závěr

Na základě analýzy a interpretace zkoumaného materiálu mohu nyní odpovědět na výzkumné otázky.

1a. Jaký deklarovaný společenský cíl měla družstva O.D. (s)plnit, co se jejich zakládáním sledovalo?

Zcela se potvrdil předpoklad, že družstva Osvobozené domácnosti měla především za úkol usnadnit ženám jejich těžkou práci v domácnosti, aby se mohly rovnoprávně podílet na veřejném životě, aby měly možnost se svobodně rozhodovat. Pravdou je, že v jednom dokumentu se objevuje věta, že zrovna tak mají její služby usnadnit práci i mužům, zkrátka všem, kdo to potřebují. Nicméně v pozdějších dokumentech se hledí především na ženy. Zde se mimo jiné potvrzuje genderové hledisko, neboť v tehdejšímu úzu se počítalo pouze se ženou jakožto rodičem pečujícím o děti a domácnost, což však bylo typické pro všechny proudy tehdejšího ženského hnutí. Právě propojenost s ženskými organizacemi také, byť nepřímou, z dokumentů vyplývá. V poúnorových dokumentech se k emancipačnímu cíli přidává i další společenský cíl, a to umožnit ženám zapojit se do výroby, právě provozováním služeb OD.

1b. Do jaké míry tyto snahy spojovány s konceptem emancipace žen?

Tyto snahy nepochybně souvisely s emancipací žen, především s jejich aktivním zapojením do veřejného života. Koncept osvobozené domácnosti vycházel zdola, od ženských organizací. Vzhledem ke změně režimu počínaje únorem r. 1948 se do popředí dostalo pojetí komunistických představitelk poválečného ženského hnutí, podle kterých bylo především nutné zajistit podmínky k rovnoprávnosti žen a mužů, přičemž ta bude zcela uskutečněna v novém společenském řádu. Koncept byl tedy převzat a organizován centrálně. Bylo nutné zapojit ženy do veřejné činnosti, osvobodit je od „otrocké“ domácí práce, neboť pouze tak se mohou stát plnohodnotnými spolutvůrkyněmi společnosti. Všechny tyto snahy byly nepochybně emancipační, ač nejdůležitější bylo podílet se na uskutečnění socialismu. Pojetí zbývajících dvou proudů ženských hnutí zhodnotit nemohu, neboť se k nim v materiálech nic nenalézá, především z toho důvodu, že vzhledem k poúnorovým změnám byly kvůli ideologické propagandě z veřejného prostoru vytlačovány na okraj a v oficiálních dokumentech se tedy neobjevují.

2a. Setkaly se tyto služby se zájmem žen?

Ženy byly zapojeny do pracovního procesu a služby OD by uvítaly, nicméně nebyly příliš kvalitní a také byly drahé. Je však třeba zdůraznit, že zde byla snaha funkcionářek vyslechnout stížnosti žen a služby zlepšit, případně snížit ceny. To se nakonec nepodařilo, avšak bylo to spíše v důsledku nedostatku financí a špatného řízení. Na co však ženy skutečně neslyšely, byl apel na dobrovolné vzájemné organizování těchto služeb. Na základě zkoumaných materiálů nelze zjistit, zda převažovala stále domácí výroba, že si ženy samy šily, pletly apod., neboť o ničem takovém nevyprávějí.

2b. Kde tkvěly podle účastníků příčiny neúspěchu tohoto projektu?

Zcela se ukázalo, že představa emancipace žen, tak jak byla uplatňována po únoru r. 1948, byla značně zjednodušená. Přes veškerou snahu a výzvy k ženám, aby uváděly své připomínky, se nepodařilo služby O.D. poskytovat v takové míře, jaká by odpovídala představám funkcionářek. Důvody však byly především praktického rázu. Chyběly především finance na zlepšení provozu, zákaznice nebyly příliš se službami spokojeny a bylo velké množství reklamací. Že to nebylo pouze chvilkové zakolísání, dokládají četné zápisy, a také omluva zveřejněná v několika oficiálních médiích v tehdejší Československu. Problém tkvěl rovněž v tom, že při vší snaze emancipovat ženu ve veřejné sféře, se zapomnělo na emancipaci ve sféře soukromé. Nikoho nenapadlo, že by se na domácích pracích mohli podílet muži, respektive koncipovat domácí práci také jako mužskou povinnost. Předpokládala se jiná cesta k odstranění domácí zátěže žen, a tou právě byly služby OD. Tento projekt však ztroskotal.

Bibliografie a prameny

Bibliografie

Simone de Beauvoir, *Druhé pohlaví*, Praha: Orbis, 1966.

Jana Burešová, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2001.

Drahomíra Fischlová, *Analýza rozdílu pracovních příjmů mužů a žen (mzdová diskriminace podle pohlaví)*, in: Sociální práce, časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci, č. 3, ročník 2005, s.71-85.

Betty Friedan, *Feminine mystique*, Praha: Pragma, 2002.

Betty Friedan, *The Second Stage*, New York: Summit Books, 1981.

Ute Gerhard, *Atempause. Feminismus als demokratisches Projekt*, Frankfurt am Main 1999.

Anthony Giddens, *Sociologie*, Praha: Argo, 1999.

Emma Goldman, *The Traffic in Women, and Other Essays on Feminism*, Albion, CA: Times Change Press, 1970.

Emma Goldman, *The Tragedy of Woman's Emantipation*, New York: Mother Earth Publishing Association, 1906.

Germaine Greer, *Eunuška*, Praha: One Woman Press, 2001.

Karel Kubiš, *Metoda sondy (Reprezentativní výběr)*, in: Miroslav Hroch a kol., Úvod do studia dějepisu, Praha: SPN, 1985.

Jana Chaloupková, *Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti*, in: Sociologický časopis, 2005, ročník 41, č. 1, s. 2.

Dostupné na:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/8f650144ca32d413310a694afcdbf715dfddc8f6_540_13chaloupkova18.pdf

Květa Jechová, *Osvobozená domácnost*, in: O. Tůma – T. Vilímek (eds.), Historik v soudobých dějinách, ÚSD AV ČR, Praha 2008, s.58-73.

Květa Jechová, *Cesta k emancipaci. Postavení žen v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému*, in: O. Tůma - T. Vilímek (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945. Česká společnost po roce 1945*, svazek 5, ÚSD AV ČR, v.v.i., Praha 2008, s. 69-129.

Jan Keller, *Nedomyšlená společnost*, Brno: Doplněk, 1992.

Dana Musilová, *Ženské hnutí 1945 – 1948. Naděje a zklamání*, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, Praha 2005, s. 339-345.

Ivo Možný, „*K historicitě současného inferiorního statu domácích prací*“, in: *Socialistický životní způsob jako sociální realita II*, Brno 1984, s.46 – 59.

Ivo Možný, *Moderní rodina. Mýty a skutečnost*, Brno 1990.

Ann Oakley, *Pohlaví, gender a společnost*, Praha: Portál, 2000.

Přemysl Peer, *Dějiny Teplicka do roku 1848*, Teplice: Oblastní vlastivědné muzeum, 1969.

Hilda Scott, *Women and socialism: experiences from eastern Europe*, London: Alison & Busby, 1976.

Eva Uhrová, *Národní fronta žen a Rada československých žen – dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen. Květen 1945 až únor 1948*, in: Z. Kárník – M. Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu do roku 1989 k výzkumnému projektu GA ČR. KSČ a radikální socialismus v Československu 1918-1989*, ÚSD AV ČR, Dokořán, Praha 2005, svazek IV.

Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, Harmondsworth: Penguin Books, 1945.

Monique Wortelboer, *Domácnost: péče o život*, Hranice: Fabula, 2006.

Clara Zetkin, *Zur Geschichte der proletarischen Frauenbewegung Deutschlands*, Frankfurt am Main: Verlag Marxistische Blätter, 1984.

(KSČ) Osnovy politického školení (oddíl) 24, *Hnutí žen*, Ústřední výbor komunistické strany Československa, Praha 1946.

Počátky odborů v českých zemích, dostupné na: <http://cmosa.cmkos.cz/history.php>

Archivní fondy a sbírky v České republice, MV ČR, dostupné na:
<http://aplikace.mvcr.cz/vozidla/peva/index.php?lang=cs&fondx=substring&submit=-+vyhledej+-&fond=osvobozen%E1+dom%E1cnost&archivx=substring&archiv=&mistovzx=substring&mistovz=&puvodce x=substring&puvodce=&tpopisx=substring&tpopis=&od=&do=&tema=&tema>

Petr Koura, *Inka Bernášková -statečná žena ze Spořilova*, dostupné na:

<http://www.facebook.com/home.php? - !/photo.php?pid=472293&o=all&op=1&view=a>

Nevydané prameny

NA v Praze, f. Ministerstvo místního hospodářství, odbor práce a mzdy, karton č. 431, Osvobozená domácnost – svazy.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 27. 6. 1946.

SOka Teplice, Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, zápis z 9. 12. 1948.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 7. 7. 1949.

SOka Teplice, Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, zápis z 1. 9. 1949.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 25. 5. 1950.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 4. 10. 1950.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, Zápisy schůzí 1946 – 1951, zápis z 22. 6. 1950.

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, inv. č. 8, Stanovy družstva (1946).

SOka Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 3, referát *Hospodyně, ženy pracující*.

SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát *Činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji*.

SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, leták *Všem pracujícím ženám v Ústeckém kraji*.

SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12 Referát *Úkoly Osvobození domácnosti*.

SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát *Vpřed k socialismu*.

SOkA Teplice, f. Osvobozená domácnost Teplice (1928) 1945 – 1951, č. NAD 508, karton č. 4, inv. č. 12, referát *Československý svaz žen a Osvobozená domácnost*.

Seznam příloh

Příloha č. 1

- Zápis z jednání družstva „Nová cesta“

Příloha č. 2

- Zápis do rejstříku společenstev

Příloha č. 3

- Stanovy družstva Osvobozená domácnost

Příloha č. 4

- referát Hospodyně, ženy pracující (Brožíková Františka)
- referát Úkoly Osvobozené domácnosti (Vondráčková Ida)
- báseň (V. Ženantní)
- referát Vpřed socialismu
- referát Činnost Osvobozené domácnosti v Ústeckém kraji
- Osvobozená domácnost v Teplicích s působností pro kraj Ústí n./L.
- Závazky socialistických smluv
- Československý svaz žen a Osvobozená domácnost (Styblíková)

Příloha č. 5

- Leták Osvobozené domácnosti

Příloha č. 6

- Zápis z disciplinárního řízení

Příloha č. 7

- Reakce na stížnosti na služby O.D. a návrh k jejich zlepšení